

Grip op Salafisme

Een onderzoek naar het gebruik van de term
salafisme in het Nederlands politiek debat

Siham el Baroudi

1605828

MA Middle Eastern Studies: Islamic Studies

Begeleider: Prof.dr.mr. M.S. Berger

Universiteit Leiden

Februari 2019

Gedachte en uitdrukking oefenen wisselwerking op elkander uit. Wie logisch denkt, zal – by nadering altijd – de juiste uitdrukking vinden voor z'n gedachten, althans hy zal niet berusten in het tegendeel. En, omgekeerd, de gewoonte om naar juistheid van uitdrukking te streven, is zoowel 'n krachtige spoorslag tot logisch denken, als 'n doorgaande oefening in die voornaamste mensenplicht.

- Multatuli -

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
1. Inleiding	5
2. Methodologie	8
2.1.1 De constructie van sociale werkelijkheden door middel van taal en taalgebruik.....	8
2.1.2 Kritische discoursanalyse.....	9
2.2 Veldonderzoek.....	10
2.2.1 Dataverzameling.....	11
2.2.2 Interviews en participerende observatie	11
2.2.3 Respondenten	11
2.2.4 Half-gestructureerde interviews	12
2.2.6 Rol van de onderzoeker.....	14
2.2.7 Data analyse	16
3 Analyse van het gebruik van de term salafisme.....	17
3.1 Islamitisch terrorisme in politieke discours.....	17
3.2 Analyse van het gebruik van de term salafisme in AIVD-publicaties	20
3.2.1 Contextuele analyse van de term salafisme.....	21
3.3 Conclusie	29
4. Nadere analyse van de ‘salafist’	34
4.1 Maatschappelijke betrokkenheid.....	34
4.1.1 Op de werkvloer	35
4.1.2 Binnen de stichting.....	37
4.1.3 Het goede voorbeeld geven	38
4.2 Ideale rol binnen de samenleving	39
4.3 De rol van de islam in relatie tot de maatschappelijke betrokkenheid	43
4.4 Reactie op het gebruik van de term salafisme	46
4.5 Voldoen deze jongeren aan de definiëring van ‘salafist’?.....	49
4.5.1 ‘Salafisme’ volgens de overheid	49
4.5.2 ‘Salafisme’ volgens de ‘salafisten’	51
5. Conclusie	53
5.1 Analyse van de term in AIVD-publicaties	53
5.2 De maatschappelijke betrokkenheid van ‘de salafist’ en de rol van de islam hierin	54
5.3 Het effect van het huidige gebruik van de term salafisme op de groep die hiermee wordt geassocieerd.....	55

5.4 Discussie	56
5.5 Aanbevelingen.....	57
Bibliografie	59
Annex A	62
Annex B.....	63
Annex C.....	64

Voorwoord

Eind 2004 werd ik uitgenodigd voor een bijeenkomst, georganiseerd door het ministerie van SZW en het NCTV, om een bijdrage te leveren aan de verbetering van de communicatie van de rijksoverheid. Verontwaardigd liep ik na de laatste bijeenkomst op die koude herfstdag naar huis. Vragen die onbeantwoord bleven en voltooid werk waar ik niet voldaan op terug kon kijken. Waarom was het zo moeilijk het gebruik van die term aan te passen, ondanks de connotaties die hieraan verbonden zijn? En werkte het gebruik van deze term de problematiek waar zo naarstig een oplossing voor werd gezocht niet in de hand? Tilde ik niet te zwaar aan het gebruik van de term, zoals werd gesuggereerd tijdens de bijeenkomst? Enkele vragen die mij uiteindelijk leidden naar mijn eigen onderzoek naar de term ‘salafisme’: hoe deze term zijn weg gevonden heeft naar het Nederlands politiek debat, het gebruik en de maatschappelijke gevolgen hiervan.

Ik ben enorm trots op het eindresultaat, maar dit werk zou niet tot stand zijn gekomen zonder de inspirerende begeleiding en tomeloze inzet van Maurits Berger. Onder zijn begeleiding werden ongestructureerde gedachten omgevormd tot gerichte onderzoeksvragen en maakten problemen plaats voor nieuwe waardevolle inzichten. Bedankt voor de mogelijkheden, de kansen en het vertrouwen!

Hiernaast wil ik van de gelegenheid gebruik maken om de volgende mensen te bedanken:

Jamal Ahajjaj, die klaarstond om mijn vragen te beantwoorden en tijd vrijmaakte om de respondenten voor dit onderzoek te contacteren.

De respondenten, die niet schroomden hun persoonlijke verhalen met mij te delen. Jullie angsten en hopen vormden een ware verrijking voor het onderzoek.

Dominique en Maike, voor de uitnodiging en de bereidheid nieuwe inzichten te verwerken in de geformuleerde boodschappen.

Mijn allerliefste familie, die nooit hun vertrouwen hebben verloren in mijn kunnen en altijd klaar stonden als ik die extra steun nodig had.

Noor, Sarah en Maria: jullie toekomst in Nederland is de drijvende kracht geweest achter dit onderzoek.

1. Inleiding

In het kader van de aanpak van radicalisering heeft de Nederlandse overheid sinds de moord op Theo van Gogh op verscheidene manieren geprobeerd de moslimgemeenschap te betrekken bij het bedenken van oplossingen aangaande de radicaliseringsproblematiek. Een van deze initiatieven waren een aantal ‘Taal en Toon’ bijeenkomsten die in het jaar 2015 werden georganiseerd door het NCTV en het ministerie van SZW. Tijdens deze bijeenkomsten stond de inhoud van het ‘Actieprogramma Integrale Aanpak Jihadisme’ centraal.¹ Het doel van de bijeenkomsten was het (her)formuleren van boodschappen die als basis zouden dienen voor de communicatie tussen de overheid en de Nederlandse samenleving aangaande de ‘jihadistische dreiging’ in Nederland. Het was de bedoeling dat de boodschappen dusdanig geformuleerd zouden worden dat deze de samenleving als geheel zouden aanspreken, inclusief de Nederlandse moslimgemeenschap. Ik was persoonlijk betrokken bij deze bijeenkomsten en al snel viel het gebruik van bepaalde termen mij op. Jihadisme en salafisme kregen een hoofdrol toebedeeld in de boodschappen en het gebruik hiervan was in mijn ogen problematisch, onder andere omdat door de overheid geen eenduidig antwoord gegeven kon worden op de vraag welke betekenis werd toegekend aan deze termen.

Met name het gebruik van de term salafisme bleef me dwars zitten; met deze term werd een hele groep mensen gestigmatiseerd en geproblematiseerd. Er was geen sprake van een duidelijke definiëring van de term en evenmin van de groep die als hiermee werd aangeduid. Tevens was het onduidelijk of de mensen die dit label opgeplakt hadden gekregen, deze term zelf ook hanteerden. Aan elke Taal en Toon bijeenkomst hield ik gemengde gevoelens over; enerzijds was er sprake van een voldaan gevoel, omdat ik in staat was gesteld een constructieve bijdrage te leveren die op prijs werd gesteld en ook daadwerkelijk in de praktijk werd toegepast. Anderzijds bleef het gebruik van de term salafisme in de geformuleerde boodschappen mij bezighouden, omdat ik van mening was dat het gebruik hiervan wellicht het doel van deze bijeenkomsten – bijdragen aan het uitdragen van een boodschap van inclusiviteit – tenietdeed. Deze ervaring zette mij ertoe te onderzoeken op welke manier(en) deze term wordt gebruikt binnen de overheid en wat het effect hiervan is op de groep Nederlanders die wordt geassocieerd met deze term teneinde te bepalen in hoeverre de onduidelijkheid rondom deze term een effectief overheidsbeleid in de weg staat.

¹ NCTV (2014), *Actieprogramma Integrale Aanpak Jihadisme*, Den Haag: NCTV

Zowel op politiek, maatschappelijk als academisch vlak is veel belangstelling voor het salafisme. Ondanks de enorme belangstelling voor de term en het veelvuldig gebruik hiervan in het politiek debat, blijft het tot nu toe onduidelijk wat de maatschappelijke gevolgen hiervan zijn. Binnen het ‘islamdebat’ neemt sinds 2004 het salafisme een centrale rol in en lijkt het te worden aangeduid als de voornaamste oorzaak van de radicaliseringsproblematiek. Om enige verheldering van dit debat te bewerkstelligen, is het van belang een analyse te maken van de betekenis van de term salafisme zoals de overheid deze hanteert. Het effect van het gebruik van de term op de groep mensen die als zodanig is gedefinieerd, zou een cruciale bijdrage leveren aan dit debat. Dit onderzoek wil een compleet beeld geven van de definiëring en het gebruik van de term salafisme binnen de Nederlandse overheid. De uitkomsten van dit onderzoek zouden dienstbaar kunnen zijn aan een efficiëntere ontwikkeling van het overheidsbeleid.

Deze studie gaat uit van de volgende hypothese:

De onduidelijkheid rondom de term salafisme staat in de weg aan een effectief overheidsbeleid en een constructief en effectief publiek debat

De veronderstelling waar ik vanuit ga – maar welke nog geverifieerd moet worden in deze studie – is dat de overheid als gebruiker van de term salafisme enerzijds, en degenen die hiermee worden aangeduid anderzijds, zeer verschillende opvattingen hebben over deze term en alles wat daarmee samenhangt. Om deze reden is het mogelijk dat de overheid, in haar wens om de gehele samenleving te adresseren over de radicaliseringsproblematiek binnen de moslingemeenschap, langs de moslim heen praat. En om diezelfde reden is het evenzo mogelijk dat het debat zich voltrekt over gedragingen en gedachten van moslims die losstaan van de werkelijkheid.

Om deze veronderstellingen te verifiëren, ga ik in dit onderzoek eerst na op welke manier de term salafisme zijn intrede heeft gedaan in het Nederlands politiek debat en hoe deze wordt gebruikt binnen de rijksoverheid. Eerst vindt een genealogische benadering van de term plaats; hierin wordt gezien waar de term vandaan komt en hoe deze zijn weg heeft gevonden naar het Nederlands politiek debat. Omdat de AIVD de term heeft geïntroduceerd in het Nederlands politiek debat, wordt de ontwikkeling van de definitie van de term in AIVD-publicaties onderworpen aan een analyse. Hierop volgt een contextuele analyse van de term binnen de publicaties van de Nederlandse veiligheidsdienst. Hiermee wordt in kaart gebracht op welke wijze de invulling en toepassing van de term zich verhoudt tot maatschappelijke

ontwikkelingen. Op deze manier wordt getracht vast te stellen of de term een reflectie is van de werkelijkheid zoals deze wordt waargenomen door de overheid of juist losstaat hiervan.

Vervolgens wil ik in beeld brengen wat het effect is van het gebruik van deze term op de groep die met deze term wordt geassocieerd. Hiertoe zal ik interviews voeren met een aantal personen die vaste bezoekers zijn van een moskee/stichting die door de overheid gekenmerkt wordt als een 'salafistische organisatie'. Hierin staat hun kijk op hun maatschappelijke betrokkenheid centraal en de rol die de islam daarbij speelt. Even belangrijk is of en hoe deze groep zich aangesproken voelt door de terminologie die de overheid hanteert. Op grond van de resultaten wil ik bezien of hun zelfbeeld correspondeert met de definitie die de overheid hanteert van het 'salafisme' en wat de impact is van de terminologie die de overheid hanteert.

2. Methodologie

2.1 Het belang van de juiste terminologie

Tijdens een van de bijeenkomsten in het kader van ‘Taal en Toon’ bracht ik herhaaldelijk op dat de onduidelijkheid van de terminologie in de weg stond aan de heldere communicatie die werd beoogd met de geformuleerde kernboodschappen van de overheid. ‘We kunnen echt niet van de term af’, was het antwoord. ‘De termen komen van bovenaf en wij kunnen ze helaas niet zomaar weglaten en/of veranderen’. Blijkbaar was er sprake van een interne, procesmatige dynamiek in de beleidsvorming waar beleidsmedewerkers zich aan dienden te conformeren.

De eerste stap in dit onderzoek is een analyse van de totstandkoming van de term ‘salafisme’ zoals deze nu wordt gebruikt door de Nederlandse overheid. Voor de methodologische aanpak hiervan, maak ik gebruik van de discoursanalyse. Omdat een discoursanalyse zich richt op de constructie van sociale werkelijkheden via taal en taalgebruik, volgt hieronder een korte beschrijving van de rol van taal en de totstandkoming van terminologie.

2.1.1 De constructie van sociale werkelijkheden door middel van taal en taalgebruik

Elke willekeurige term ontleent haar definitie aan bepaalde discursieve formaties². Hetzelfde geldt voor de term salafisme zoals deze is ontwikkeld, en wordt gebruikt, in publicaties van de AIVD. Om te begrijpen hoe de discursieve formaties tot stand komen, is het noodzakelijk het idee te begrijpen achter de politieke realiteit – hoe in politiek debat en beleid, door middel van het gebruik van taal, de sociale werkelijkheid geconstrueerd wordt.³ De politieke realiteit is een sociale constructie die wordt geproduceerd door bepaalde communicatiekaders. Deze kaders delen een systeem van kennisvorming van waaruit wordt gehandeld. Vertaald naar het gebruik van terminologie in beleidsnotities: door herhaald gebruik van een term binnen vastgestelde kaders, gevormd door discourses, wordt de sociale werkelijkheid omtrent deze term vastgelegd.

² Michel Foucault, *Archaeology of Knowledge*, trans. Alan Sheridan (London: Tavistock Publications Limited, 1972), 23-30

³ Murray Edelman, “Political Language and Political Reality”, *American Political Science Association* 18, no. 1 (Winter, 1985), 10-19

Binnen politieke analyses is hierom taalgebruik erg belangrijk, omdat woorden niet enkel de realiteit beschrijven, maar deze mede vormgeven.⁴ Taal is namelijk nooit volstrekt objectief; elke uitspraak kent een denkraam van veronderstellingen die eronder verborgen zit.⁵

Tevens is de definitie van een woord inherent aan een geschiedenis die wordt gevormd door een bepaalde discursieve setting.⁶ Het is vaak een lang proces – dat gekenmerkt wordt door veelvuldige herhaling en zorgvuldig en selectief gebruik van een term binnen een bepaalde context. In bepaalde gevallen komt het ook voor dat een woord een geheel nieuwe betekenis krijgt doordat het herhaaldelijk op een specifieke manier en binnen een bepaalde context wordt gebruikt.⁷ Gedurende mijn deelname aan de Taal en Toon bijeenkomsten had ik de sterke indruk dat dit ook het geval is bij het gebruik van terminologie in beleidsnotities. Deze notities staan namelijk nooit op zichzelf, maar verwijzen steeds naar de voorgaande, zodat ze als schakels aan elkaar verklonken zijn. In dit onderzoek wil ik nagaan of hier wellicht ook sprake van is met betrekking tot de ontwikkeling en het gebruik van de term salafisme.

Omdat elke term een geschiedenis heeft waaraan het haar definitie ontleent, is het benoemen van sociale fenomenen een beladen proces. Het benoemen kan namelijk grootschalige sociale en politieke gevolgen hebben omdat door middel van taal de sociale werkelijkheid mede wordt vormgegeven.⁸ Dit is zonder meer het geval wanneer sprake is van ongelijke machtsverhoudingen. Dat geldt zeker in het geval van de Nederlandse overheid: de AIVD heeft de overheid en, vanwege de openbaarheid van haar rapportages en analyses, tevens de politiek, de media en het breder publiek voorzien van een term die door haar is gedefinieerd. De term resoneert daarom constant tussen overheid – politiek – media – publiek.⁹ De continue herhaling is een bevestiging ervan. Andere opvattingen, met name ook die van de groep ‘salafisten’, lijken hier niet tussen te kunnen komen.

2.1.2 Kritische discoursanalyse

Zoals hiervoor vermeld, liggen discourses ten grondslag aan de constructie van sociale

⁴ David Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, revised edition, (Manchester: Manchester University Press, 1998).

⁵ Richard Jackson, *Writing The War on Terrorism: Language, Politics and Counter-terrorism*, (Manchester: Manchester university Press, 2005), 9

⁶ John Collins and Ross Glover, “Introduction”, in *Collateral Language*, eds. Collins and Glover (New York: New York university Press, 2002), 4

⁷ Richard Jackson, “Language Power and Politics: Critical Discourse Analysis and the War on Terrorism”, *49th Parallel*, no. 15 (July 2014): 3

⁸ Murray Edelman, “Political Language and Political Reality”, *American Political Science Association* 18, no. 1 (Winter, 1985), 10

⁹ Teun A. Van Dijk, “Aims of Critical Discourse Analysis”, *Japanese Discourse*, no. 1 (1995): 20

werkelijkheden. Om deze reden wordt voor een adequate analyse van de term salafisme gebruik gemaakt van de kritische discoursanalyse. Het voornaamste doel van deze benadering is de verbanden tussen tekstuele en sociale processen te beschrijven en illustreren. Deze benadering is bij uitstek geschikt voor dit onderzoek, omdat hierbinnen taal wordt gezien als een middel dat een betekenis kan creëren of produceren. Onder discours wordt binnen de benadering van dit onderzoek verstaan: structuren van betekenis waarbinnen sociale realiteiten worden gecreëerd, voornamelijk in termen van het definiëren van onderwerpen en het tot stand brengen van de positionering hiervan en de onderlinge verbanden binnen een systeem van kennisvorming.¹⁰ Deze benadering stelt mij in staat specifieke teksten te analyseren en daarmee het verband tussen tekst en sociale structuren en gebeurtenissen bloot te leggen.¹¹ De huidige definitie(s) en gebruik van de term salafisme zijn nu immers zo vanzelfsprekend geworden dat de genealogische wortels en onderliggende veronderstellingen – die onderdeel zijn van een ‘regime of truth’¹²– waaraan de term salafisme haar definitie ontleent, volledig worden genegeerd. Het doel van het onderzoek is dit weer aan de oppervlakte brengen.

De analyse van de definiëring en het gebruik van de term in het Nederlands politiek debat zal worden beperkt tot de publicaties van de AIVD, aangezien deze documenten de basis vormen van de ontwikkeling en definiëring van de term ‘salafisme’ zoals deze inmiddels wordt gebruikt binnen de gehele rijksoverheid. Ik gebruik daarvoor de openbare beleidsdocumenten van de AIVD in de periode 2004 – 2017. Het jaar 2004 is als startpunt gekozen, omdat de term salafisme in dit jaar – door de AIVD – is geïntroduceerd binnen onderzoeks- en beleidsdocumenten van de rijksoverheid.¹³

2.2 Veldonderzoek

De analyse van het gebruik van de term salafisme in publicaties van de AIVD heeft betrekking op de overheid en is het eerste onderdeel van dit onderzoek. Voor het tweede onderdeel, betreffende de doelgroep van deze term – ‘de salafisten’ – bestaat geen literatuur en zal ik zelf data verzamelen middels interviews die ik zal afnemen bij personen die passen

¹⁰ Richard Jackson, “Constructing Enemies: “Islamic Terrorism” in Political and Academic Discourse”, *Government and Opposition* 42, no. 3 (2007): 396

¹¹ Marianne Jorgensen and Louise Philips, *Discourse Analysis as Theory and Method* (London: SAGE Publications, 2002), 60-71

¹² Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, trans. Alan Sheridan (New York: Pantheon Books, 1977), 3-32

¹³ De term salafisme komt voor het eerst voor in het AIVD-jaarverslag van 2003, gepubliceerd op 27-04-2004

in het profiel van ‘de salafist’. Hiertoe heb ik moslims benaderd die vaste bezoekers zijn van stichting as-Soennah in Den Haag – die enerzijds door de AIVD als salafistische organisatie wordt bestempeld¹⁴ en anderzijds op verschillende manieren actief probeert te zijn binnen de samenleving. Zo worden er bijvoorbeeld regelmatig evenementen en bijeenkomsten georganiseerd en was er sprake van een samenwerking met de gemeente Den Haag inzake de onrust rond de jaarwisseling, welke onlangs door de gemeente is stopgezet.¹⁵

2.2.1 Dataverzameling

De data die gebruikt wordt voor dit onderzoek is vergaard door middel van het afnemen van interviews. Alle interviews zijn in de Nederlandse taal afgenomen en vonden plaats op verschillende locaties in Den Haag.

2.2.2 Interviews en participerende observatie

De data die ik heb verzameld voor dit onderdeel van mijn onderzoek is gebaseerd op interviews en participerende observatie. Tien interviews zijn afgenomen van gemiddeld 90 minuten per interview. Hiernaast heb ik drie conferenties bijgewoond die door de stichting zijn georganiseerd en ben ik aanwezig geweest bij 46 vrijdagpreken die tussen 2014 en 2018 hebben plaatsgevonden. Het voornaamste doel van mijn aanwezigheid tijdens de conferenties en preken was het krijgen van een impressie van de sfeer in de moskee voor een goede voorbereiding op de interviews. Om de juiste vragen te kunnen stellen tijdens de interviews vond ik het belangrijk dat ik in voldoende mate op de hoogte was van wat er speelt binnen de moskee, o.a. op momenten dat er sprake was van maatschappelijke onrust waar ‘moslimextremisme’ een rol in speelde. Een goed voorbeeld is de vrijdagpreek van 9 januari 2015, de eerste vrijdagpreek na de aanslag op Charlie Hebdo in Parijs. De aanslag was het gespreksonderwerp van de dag en wederom stond het publiek debat in het teken van het ‘moslimextremisme’. Ik heb die bewuste week zoveel mogelijk het publiek debat gevolgd door krantenartikelen te lezen en televisieprogramma’s te bekijken waarin de aanslag besproken werd. Ik wilde ook weten hoe er werd gereageerd vanuit de hoek van degenen die het meest met het ‘moslimextremisme’ geassocieerd werden.

2.2.3 Respondenten

In dit onderzoek is gekozen voor het centraal stellen van moslims die als ‘salafist’ bestempeld zouden kunnen worden, maar die hiernaast ook in zekere mate maatschappelijk actief zijn of

¹⁴ Bijvoorbeeld in AIVD (2009), *Weerstand en Tegenkracht*, Den Haag: AIVD en AIVD (2012), *Jaarverslag AIVD 2011*, Den Haag: AIVD

¹⁵ *Beleidskader jaarwisseling 2018-2019*, Gemeente Den Haag, 27-09-2018

die ambitie hebben. Andere jongeren die ook in de categorie ‘salafist’ zouden kunnen passen, maar maatschappelijk niet actief zijn, blijven in dit onderzoek buiten beschouwing. Ik heb hiervoor gekozen om de diversiteit binnen de groep die als ‘salafist’ gekenmerkt zou kunnen worden, in kaart te brengen. Het huidig eenzijdig beeld van de ‘salafist’, doet geen recht aan de diversiteit van de realiteit en de complexiteit van het proces van het labelen hiervan. De religieus-extremistische ‘salafist’ die zichzelf buiten de Nederlandse samenleving zou plaatsen heeft een tegenwicht nodig voor het voeren van een evenwichtig publiek debat. Met dit onderzoek wordt een poging gedaan dit evenwicht te herstellen.

Ik heb ervoor gekozen dit onderzoek uit te voeren bij moskee/stichting as-Soennah, omdat deze bij de AIVD te boek staat als ‘salafistische organisatie’. Om er zeker van te zijn dat de verzamelde data gekoppeld kan worden aan as-Soennah, was het voor dit onderzoek belangrijk dat de respondenten in zekere mate betrokken zijn bij de moskee/stichting, hetzij als vrijwilliger hetzij als frequente bezoeker of beide. Bij de selectie van de respondenten is daarom rekening gehouden met een aantal criteria die ik belangrijk vond voor het onderzoek, zoals het bewust zijn van de maatschappelijke en politieke ontwikkelingen binnen de Nederlandse samenleving en de betrokkenheid bij de doelstellingen van de moskee/stichting. Tevens voldoen de respondenten aan het uiterlijk beeld van de ‘salafist’ zoals beschreven door de AIVD.¹⁶ De mannelijke respondenten dragen allen een baard en een broek tot boven de enkels. De vrouwen zijn allen gesluierd; er is geen sprake van een gezichtssluier. Wel dragen ze een lang gewaad (de abaya) en een hoofddoek die tot over de boezem reikt. Vijf van de respondenten waren vrouw, vijf waren man. De leeftijd van de respondenten varieerde tussen 20 en 37 jaar. De vrouwelijke respondenten zijn gevonden via het hoofd van ‘de zustercommissie’ binnen de stichting. De mannelijke respondenten zijn gevonden via imam Jamal Ahajjaj die ik op de hoogte had gesteld van mijn onderzoek.

2.2.4 Half-gestructureerde interviews

De totstandkoming van de definitie van de term salafisme en de maatschappelijke gevolgen hiervan binnen het Nederlandse politieke discours – in de vorm van het voeren van ineffectief beleid – staat binnen dit onderzoek centraal. Om het maatschappelijk effect van het gebruik van de term zo accuraat mogelijk te kunnen meten, is in dit onderzoek gekozen voor het

¹⁶ AIVD (2007), *Radicale dawa in verandering, de opkomst van neoradicalisme in Nederland*, Den Haag: AIVD, p.42

werken met half-gestructureerde interviews.¹⁷

Aan deze keuze liggen de volgende motivaties ten grondslag:

- De term salafisme is inmiddels volledig ingeburgerd in het politiek en publiek debat.¹⁸ De kans is hierdoor groot dat de respondenten de definitie en gebruik van de term zoals deze inmiddels is vormgegeven binnen het politiek en publiek debat overnemen. Omdat deze studie juist de persoonlijke belevingen van de respondenten tracht in kaart te brengen, is het van belang dat het verloop van het interview naargelang de situatie wordt bepaald.
- Het onderzoek is sterk afhankelijk van de verschillende opvattingen en belevingen van de respondenten. Om recht te kunnen doen aan deze variatie aan perspectieven, is het belangrijk dat de respondent alle ruimte moet krijgen om zijn/haar verhaal te kunnen doen. Half-gestructureerde interviews bieden deze mogelijkheid, omdat ter plekke wordt bepaald hoe de vragen worden geformuleerd en op welke manier deze worden gesteld.

De vragen waren open van aard om de respondent in staat te stellen deze verder in eigen woorden in en aan te vullen.

Voor aanvang van het interview heb ik de respondenten een e-mail gestuurd met daarin een korte motivatie voor het onderzoek. Hiernaast heb ik ook een bijlage verstuurd met daarin een aantal vragen die zij konden verwachten tijdens het interview. De e-mail en de bijlage zijn hier aangehecht als Annex A en Annex B.

2.2.5 Verloop van de interviews

Per respondent heb ik 1 interview afgenomen en ieder gesprek duurde ongeveer 90 minuten. Zeven interviews zijn afgenomen in het gebouw van As-Soennah. De interviews met vier mannelijke respondenten vonden plaats in de vergaderruimte in het gebouw. Met drie vrouwelijke respondenten heb ik in de vrouwelijke gebedsruimte van de moskee gesproken. Een mannelijke en een vrouwelijke respondent heb ik geïnterviewd in een kantoorruimte die ter beschikking is gesteld door een kennis. De laatste vrouwelijke respondent heb ik geïnterviewd in het kantoor van de zustercommissie, gelegen achter het gebouw van as-

¹⁷ J.W. Creswell, *Qualitative inquiry and research design: choosing among five traditions* (Thousand Oaks California: Sage Publications, 1998)

¹⁸ M. de Koning, J. Wagemakers, C. Becker, *Salafisme: Utopische idealen in een weerbarstige praktijk* (Almere: Parthenon, 2014), 24

Soennah.

De interviews begonnen met een introductie van mijn kant waarin ik in het kort vertelde hoe het onderzoek tot stand is gekomen en wat het uiteindelijke doel is van het onderzoek. Bij alle interviews was sprake van een vertrouwensband tussen de onderzoeker en respondent. Dit deed ik door middel van het creëren van gemeenschappelijke grond. Het gesprek begon met het in kaart brengen van mijn zorgen omtrent de huidige maatschappelijke ontwikkelingen in Nederland. Dit zorgde ervoor dat alle respondenten zich vrijwel direct openstelden. Zo werden alle zorgen geuit met betrekking tot de huidige maatschappelijke ontwikkelingen en men schroomde niet persoonlijke verhalen te vertellen. Aan het einde van elk interview heb ik aangegeven dat al hetgeen werd verteld tijdens het interview gebruikt zou worden voor het onderzoek.

Ik had niet het idee dat de respondenten sociaal-wenselijke antwoorden gaven, omdat meerdere respondenten aangaven dat ze het vertrouwen hadden dat de verkregen informatie op de juiste wijze zou worden verwerkt en gepresenteerd. Zo zei een respondent:

“Als je geen moslima was, had ik het interview niet gegeven..... Ik vertrouw erop dat ik in jouw onderzoek niet een heel ander verhaal ga lezen.”

Ik heb, naast mijn opgeschreven vragen, veel onderwerpen buiten de vragenlijst om ter sprake kunnen brengen. Deze perspectieven waren voor mij van belang om de antwoorden in de juiste context te kunnen plaatsen. Ik heb de respondenten wel gevraagd of het mogelijk was hen te contacteren na het interview als ik aanvullende informatie nodig had. Deze mogelijkheid had ik bij alle respondenten. Ik heb van deze mogelijkheid geen gebruik hoeven maken. Wel heeft een van de respondenten achteraf nog een aantal aanvullende opmerkingen gestuurd via WhatsApp. Ze was het tijdens het interview vergeten, maar vond het wel een belangrijke aanvulling op haar verhaal. Aan het eind van het onderzoek heb ik mijn geschreven conclusies voorgelegd aan de respondenten.

2.2.6 Rol van de onderzoeker

Bij kwalitatief onderzoek zoals deze is het reflecteren van de onderzoeker op haar rol binnen het onderzoek van belang.¹⁹ Binnen dit onderzoek zijn twee aspecten van belang: de aanleiding voor het onderzoek en mijn verhouding tot het onderwerp en de respondenten.

¹⁹ Hennie Boeije, *Analyseren in kwalitatief onderzoek* (Amsterdam: Boom Lemma Uitgevers, 2014)

De aanleiding ontstond in zekere zin aan de hand van mijn persoonlijke ervaringen. Het was voor mij als onderzoeker de grootste uitdaging mijn neutrale positie te behouden om zodoende op een zo objectief mogelijke wijze het onderzoek uit te kunnen voeren. Dat heb ik ondermeer gedaan door het regelmatig voeren van gesprekken met mede-onderzoekers en mijn begeleider.

Ik moest tevens mijn rol binnen het onderzoek afbakenen om in staat te zijn het onderzoek op de juiste wijze uit te voeren. Vanaf het begin was voor mij duidelijk dat ik geen totale ‘outsider’ kon zijn binnen het onderzoek: ik ben moslim, als gelovige kom ik wel eens in de as-Soennah moskee, ik ben werkzaam geweest op het salafisme dossier bij de overheid en ik voel mij persoonlijk geraakt door de wijze waarop in het publiek en politiek debat wordt gesproken over islam en salafisme. Was ik hiermee dan meer of minder gekwalificeerd om de beleving van deze respondenten te begrijpen? Het gebruik van intersubjectiviteit, het veelvuldig lezen van antropologische onderzoeken binnen hetzelfde onderzoeksveld en de veelvuldige gesprekken met mijn begeleider hebben het mogelijk gemaakt eventuele blinde vlekken te vermijden en persoonlijke motivaties uit te bannen.

Ik heb er dan ook bewust voor gekozen mezelf niet als een totale ‘insider’ voor te doen of presenteren. Tijdens de participerende observatie en interviews heb ik bijvoorbeeld rekening gehouden met mijn kleding. Zo droeg ik tijdens de participerende observatie een lang gewaad zodat ik onopvallend in de massa op kon gaan. Tijdens de interviews droeg ik daarentegen wel een broek en een blouse of trui om – voor mijn gevoel – in zekere mate neutraliteit uit te stralen. Hetgeen ik gedurende het hele onderzoek voor ogen had, was het volgende:

“The qualitative researcher’s perspective is perhaps a paradoxical one: it is to be acutely tuned-in to the experiences and meaning systems of others—to indwell—and at the same time to be aware of how one’s own biases and preconceptions may be influencing what one is trying to understand.”²⁰

Met betrekking tot de respondenten en de interviews heb ik mij als onderzoeker voorgesteld en dit ook benadrukt om te voorkomen dat het een te vertrouwelijk/persoonlijk gesprek zou worden waarbij de respondenten het doel van het interview uit het oog zouden verliezen. Relevant was ook de aanleiding van het onderzoek; deze heb ik in het kort besproken waarbij ik wel heb geprobeerd mijn eigen mening buiten beschouwing te laten. Ik heb duidelijk

²⁰ P. Maykut & R. Morehouse, *Beginning qualitative research, a philosophic and practical guide* (London: The Falmer Press, 1994), 123

omschreven wat het doel is van het onderzoek en wat van beide partijen verwacht kon worden. De half gestructureerde interviews maakten het mogelijk om het interview natuurlijk te laten verlopen. Ik heb geprobeerd een zo goed mogelijke vertrouwensband met de respondenten te creëren. Vooral met betrekking tot de persoonlijke verhalen had ik het gevoel een totale insider te zijn. Ze hadden het gevoel begrepen te worden en dit werd ook herhaaldelijk geuit. Tevens gaven ze aan het eind van het interview aan dat ze het volledige vertrouwen hadden dat hun verhaal in goede handen was en op de juiste wijze gepresenteerd zou worden.

2.2.7 Data analyse

Om het voor mezelf mogelijk te maken de enorme hoeveelheid aan vergaarde informatie te verwerken, zijn de interviews door mij opgenomen met een digitale voicerecorder die ik van tevoren had geïnstalleerd op mijn laptop. Tijdens de interviews plaatste ik de laptop tussen mij en de respondent, zodat beide stemmen duidelijk te horen waren. Ik heb de interviews meerdere malen herbeluisterd en de relevante informatie heb ik woordelijk uitgetypt. De data in de interviews zijn geanonimiseerd om de anonimiteit van de respondenten te waarborgen. De inhoud van de interviews is vervolgens door mij gesegmenteerd, wat betekent dat ik de vergaarde informatie heb onderverdeeld in een aantal categorieën. Voordat ik begon aan de interviews, wist ik waar ik een beeld van wilde krijgen en welke vragen daarvoor gesteld moesten worden. De vragen waren onderverdeeld naar onderwerp en een segment valt samen met een aantal gestelde vragen. Zo heb ik voor elk segment de antwoorden van de respondenten op een rij gezet en deze antwoorden verwerkt in een overzichtelijke samenvatting. Op deze manier kon ik voor elk segment een beeld schetsen die mij in staat stelde antwoord te geven op de onderzoeksvragen. Een overzicht van de segmenten met de daarbij horende vragen is aangehecht als Annex C.

3 Analyse van het gebruik van de term salafisme

3.1 Islamitisch terrorisme in politieke discours

De terreuraanslagen op 11 september 2001 in New York kunnen zonder twijfel worden aangeduid als het startsignaal van de globale strijd tegen de ‘islamitische’ terreurdreiging. Hoewel men ook in Nederland diep geschokt was, drong het besef van het gevaar van deze terreurdreiging op eigen bodem pas in 2004 door met de moord op Theo van Gogh. Dit vormde een keerpunt in de binnenlandse politieke benadering van deze dreiging. De centrale vraag die zowel op academisch als politiek vlak vanaf dat moment relevant werd, was: hoe kan het dat een jongere, geboren en getogen in Nederland, zich dusdanig vervreemd voelde van de Nederlandse samenleving dat hij in staat was een dergelijke gruweldaad te begaan? En welke rol speelt de islam in dit proces?

Rita Verdonk, destijds minister voor Vreemdelingenbeleid en Integratie, stelde dat Nederlandse moslims een lagere tolerantieniveau hebben en hiermee dus niet volledig zijn ingeburgerd in de Nederlandse samenleving dat stoelt op democratische waarden.²¹ Gerrit Zalm noemde de moord een ‘aanval op de rechtsorde’ en verklaarde de oorlog aan het ‘moslimextremisme’.²² Hiermee werd het startsein gegeven voor een intensiever overheidsingrijpen op het gebied van de bedreiging van de binnenlandse veiligheid vanuit de hoek van de Nederlandse moslimgemeenschap. Het is dan ook niet verrassend dat het hieruit voortgekomen beleid sterk gericht is op de religieuze identiteit van de Nederlandse moslimbevolking. De daad werd namelijk geframed in termen van religieuze aspecten die haaks op de Westerse vrijheden – democratische waarden – zouden staan.

Waar deze overwegingen vooral betrekking hadden op de integratie van moslims in Nederland, werd de moord op Van Gogh beschouwd als onderdeel van een internationaal fenomeen; het ‘islamitisch terrorisme’. Hiermee haakte het Nederlands beleid aan bij de ‘war on terror’, welke naast de institutionele handelingen – o.a. de militaire interventies – bestond uit een begeleidend discursief project om de uit te voeren activiteiten te verduidelijken en

²¹ Bart Top, “Tolerantie is niet meer neutraal”, *Trouw*, 17 juni 2005, geraadpleegd 22 januari 2017, <http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1723394/2005/06/17/Tolerantie-is-niet-meer-neutraal.dhtml>

²² “Kabinet wil uitbreiding van de AIVD”, *NRC*, 06 november 2004, geraadpleegd 22 januari 2017, <https://www.nrc.nl/nieuws/2004/11/06/kabinet-wil-uitbreiding-van-de-aivd-7709547-a527782>

legitimeren.²³ Dit project heeft een exclusieve kennisvorming en omvat speciaal politiek taalgebruik van ‘counter-terrorisme’ dat is gebaseerd op veronderstellingen die betekenis geven aan de woorden die hierin worden gebruikt. Dit discursief project is nodig omdat bij een dusdanig grootschalig politiek project als de ‘counter-terrorisme’ of de ‘war on terror’ het noodzakelijk is tot op zekere hoogte politieke en sociale consensus te bereiken. Om deze consensus te bereiken, is het gebruik van taal cruciaal.²⁴

Een alomtegenwoordig element in dit begeleidende discours – zowel op politiek als academisch vlak – is het begrip ‘islamitisch terrorisme’. Dit begrip – hoewel in sommige kringen zeer omstreden²⁵ – is inmiddels uitgegroeid tot een beladen term met een eigen set van niet erkende veronderstellingen en ingebed in een politiek-cultureel verhaal.²⁶ Het ‘islamitisch terrorisme’ discours is gebaseerd op het gebruik van een aantal termen, labels en discursieve formaties die de kern hiervan vormen. Naast ‘extremisme’, ‘politieke Islam’, ‘fundamentalisme’, ‘islamisme’, ‘radicalisme’ en ‘jihadisme’, is ook ‘salafisme’ een van deze kernbegrippen. Deze termen worden in teksten vaak vaag gedefinieerd (als dit al het geval is), maar het zijn in hoge mate beladen termen en erg flexibel in de manier waarop ze worden gebruikt.²⁷ Ook de Nederlandse overheid, in de vorm van de AIVD, maakt in haar dreigingsanalyses gebruik van deze terminologie. De term salafisme heeft een centrale plek toebedeeld gekregen in de beleidsdocumenten van de Nederlandse overheid.

De kennis omtrent het salafisme wordt dus geproduceerd in het ‘islamitisch terrorisme’ discours. Deze term is overgenomen door de AIVD met alle veronderstellingen van dit discours. Dit betekent dat de term alleen gebruikt wordt in relatie tot de terrorismedreiging en de mensen die hiermee geassocieerd worden indirect ook hieraan gelinkt worden.

Om de maatschappelijke effecten van het gebruik van deze term te meten, wordt verder in dit hoofdstuk nagegaan hoe deze term nu wordt ingezet in het Nederlands politiek debat. Dit

²³ Richard Jackson, *Writing the War on Terrorism: Language, Politics and Counter-terrorism* (Manchester: Manchester University Press, 2005), 8-9 & The Advisory Group on public Diplomacy for the Arab and Muslim World, *Changing Minds, Winning Peace; A New Strategic Direction for U.S. Public Diplomacy in the Arab & Muslim World*, Washington D.C.: 2003

²⁴ Richard Jackson, *Writing the War on Terrorism: Language, Politics and Counter-terrorism* (Manchester: Manchester University Press, 2005), 2

²⁵ Daniella Diaz, “Obama: Why I won’t say ‘Islamic terrorism’”, *CNN politics*, 29 september 2016 Obama, geraadpleegd 27-09-2018, <https://edition.cnn.com/2016/09/28/politics/obama-radical-islamic-terrorism-cnn-town-hall/index.html>

²⁶ Richard Jackson, “Constructing Enemies: “Islamic Terrorism” in Political and Academic Discourse”, *Government and Opposition* 42, no. 3 (2007): 395

²⁷ Richard Jackson, “Constructing Enemies: “Islamic Terrorism” in Political and Academic Discourse”, *Government and Opposition* 42, no. 3 (2007): 401

gebeurt door middel van een analyse van de term in AIVD-publicaties. Eerst wordt de ontwikkeling van de definiëring van de term in publicaties van de AIVD gepresenteerd. Hierna volgt een contextuele analyse van het gebruik van de term. Aan de hand hiervan wordt bepaald hoe de invulling van de term zich verhoudt tot maatschappelijke ontwikkelingen.

3.2 Analyse van het gebruik van de term salafisme in AIVD-publicaties

2004

- Jaarverslag AIVD 2003
 - Ideologie die verwant is aan het Wahhabisme welke opvattingen bevat die in strijd zijn met de democratische rechtsorde.
- Nieuwsbericht AIVD 2004
 - De puriteinse vorm van de islam. Het salafisme is de officiële staatsleer van Saoedi-Arabië en wordt hiermee gelijkgesteld aan het Wahhabisme.
- Saoedische invloeden in Nederland
 - Een puriteinse vorm van islam, die streeft naar de terugkeer naar 'de zuivere islam'.
- Van Dawa tot Jihad
 - Een puriteinse vorm van islam, die streeft naar de terugkeer naar 'de zuivere islam'.
 - Stroming die radicaal puriteins is waarbij de nadruk sterk wordt gelegd op de 'zuivering' van de islam van 'ketterse' invloeden.

2006

- De gewelddadige jihad in Nederland
 - Een oriëntatie in de soennitische islam, waarbij de terugkeer van moslims naar de zogenaamde 'zuivere islam' centraal staat.
 - Een stroming die meestal verwijst naar een terugkeer naar de oorspronkelijke bronnen van de islam, maar leggen minder de nadruk op politieke aspecten en meer op maatschappelijke en ethische kwesties.

2007

- Jaarverslag AIVD 2006
 - Een brede ideologische stroming binnen de islam die terug wil naar de 'zuivere islam' uit de tijd van de profeet. Vaak conservatief en ultraorthodox.
- Radicale dawa in verandering: de opkomst van neoradicalisme in Nederland
 - De term 'salafisme' verwijst naar al-Salaf al-Salih; de rechtvaardige voorouders. Hiermee wordt verwezen naar de profeet Mohammed, zijn metgezellen en onmiddellijke opvolgers; volgens de overlevering de meest voorbeeldige mensen aller tijden. Het hedendaagse salafisme bouwt voort op de Hanbali rechtsschool. Deze rechtsschool staat binnen de soennitische islam bekend als de meest conservatieve.

2008

- Jaarverslag AIVD 2007
 - Een brede ideologische stroming binnen de islam die een letterlijke terugkeer bepleit naar de 'zuivere islam' uit de begintijd van de islam.

2009

- Jaarverslag AIVD 2008
 - Een brede ideologische stroming binnen de islam die een letterlijke terugkeer bepleit naar de 'zuivere islam' uit de begintijd van de islam.
- Lokale jihadistische netwerken in Nederland
 - In Nederland komen deze stromingen vooral tot uitdrukking in het politieke salafisme, dat een strikte toepassing van islamitische wet- en regelgeving nastreeft. Het heeft zijn oorsprong in de islamitische wereld en handelt op basis van een sterk religieuze agenda. Het neemt op diverse terreinen stelling tegen de waarden van de westerse rechtsstaat en wijst integratie van moslims in deze samenlevingen af.
- Weerstand en tegenkracht
 - Een ideologische stroming binnen de islam die een terugkeer naar de eerste bronnen van de islam bepleit.

2010

- Jaarverslag AIVD 2009
 - Een brede ideologische stroming binnen de islam die een letterlijke terugkeer bepleit naar de 'zuivere islam' uit de begintijd van de islam.

2011

- Jaarverslag AIVD 2010
 - Een brede ideologische stroming binnen de islam die een letterlijke terugkeer bepleit naar de 'zuivere islam' uit de begintijd van de islam.

2014

- Transformatie van het jihadisme in Nederland
 - Een islamitische stroming die nadruk legt op het streven naar de 'zuivere islam'
 - Omdat zowel het apolitieke als het politieke salafisme zich in de eerste plaats op dawa richt, kunnen beide stromingen met de samenvattende term 'dawa-salafisme' worden omschreven. In het vervolg van dit hoofdstuk wordt deze term gebruikt.

2015

- Salafisme in Nederland: diversiteit en dynamiek
 - een verzamelterm voor een spectrum van fundamentalistische stromingen binnen de soennitische islam, die streven naar wat zij de 'zuivere islam' noemen.

2016

- Jaarverslag AIVD 2015
 - een verzamelterm voor een spectrum van fundamentalistische stromingen binnen de soennitische islam, die streven naar wat zij de 'zuivere islam' noemen

Voorgaand figuur laat zien dat de definiëring van de term door de jaren heen in grote lijnen hetzelfde is gebleven. Het salafisme zou een ideologische stroming zijn die een terugkeer bepleit naar de oorspronkelijke islam, die ook wel de ‘zuivere’ islam wordt genoemd. Wel wordt de term alleen gebruikt in relatie tot de maatschappelijke dreiging hiervan. En om deze dreiging in kaart te brengen, worden er door de jaren heen een aantal gerelateerde termen geïntroduceerd. Zo wordt onderscheid gemaakt tussen apolitieke salafisme, politieke salafisme en jihadi salafisme. Later doen ook de termen dawa- salafisme en politieke dawa-salafisme hun intrede.

Om de toepassing van deze terminologie in de context van maatschappelijke spanningen en de bedreiging van de binnenlandse veiligheid verder onder de loep te nemen, volgt een contextuele analyse.

3.2.1 Contextuele analyse van de term salafisme

2004 – 2005 Anti-democratisch, maar geen geweldsdreiging

Na de aanslagen op 11 maart in 2004, is het AIVD-jaarverslag van 2003²⁸ gepubliceerd waarin de term salafisme voor het eerst door een Nederlandse overheidsinstantie werd gebruikt. Deze term wordt vermeld in relatie tot het terrorisme en de dreiging hiervan die steeds dichterbij kwam. Zo schreef J.W. Remkes, destijds minister van BZK, het volgende in het voorwoord van dit verslag:

“De aanslagen in Madrid op 11 maart 2004 laten zien dat ook West-Europa tot het strijdtoneel behoort van de radicaal-islamitische terroristische netwerken die het Westen als hun vijand zien. Het is een van de opgaven van deze tijd te voorkomen dat de terroristen, die met hun aanslagen angst en onrust teweeg willen brengen, erin slagen onze samenleving te ondermijnen.”

Met betrekking tot de vermeende rol van het salafisme in de problematiek rondom de terrorismedreiging in Nederland, staat in het rapport het volgende:

“Het onderzoek van de AIVD is in de loop van 2003 toegespitst op de radicaliserende rol van vertegenwoordigers van het salafisme in Nederland.”²⁹

De AIVD maakt zich zorgen om de ontwikkeling van de religieuze radicalisering die vooral plaatsvindt ‘in en om moskeeën’. Zo wordt volgens de AIVD ‘in een beperkt aantal

²⁸ AIVD (2003), *Jaarverslag AIVD 2003*, Den Haag: AIVD

²⁹ AIVD (2003), *Jaarverslag AIVD 2003*, Den Haag: AIVD, p.35

gebedshuizen een radicaal politiek-islamitische boodschap uitgedragen door imams, bestuursleden of bezoekers.’ Deze boodschap wordt met name verkondigd binnen de ‘salafistische’ gemeenschap in Nederland. Het salafisme is volgens de AIVD verwant aan het wahhabisme welke wordt omschreven als een ‘religieus-politieke ideologie’ die opvattingen bevat die in strijd zijn met de beginselen van de democratische rechtsorde.³⁰

Voor de overheid is dit het startsein om zich te richten op de toen nog in Nederland relatief onbekende ideologische stroming binnen de Nederlandse moslimgemeenschap: het salafisme. Het gevaar van de vertegenwoordigers van deze stroming voor de binnenlandse veiligheid wordt door de AIVD als volgt omschreven:

“Een aantal imams dat zichzelf salafiet noemt staat bekend om zijn anti-integratieve en radicaalislamitische uitspraken. Deze imams richten zich met hun boodschap met name op moslimjongeren. Zij creëren een klimaat van onverdraagzaamheid waarin deze jongeren ontvankelijk kunnen worden voor radicalisering en zelfs rekrutering voor de jihad.”³¹

Het AIVD-jaarverslag van een jaar later³² – het eerste rapport na de moord op Theo van Gogh – wordt gekenmerkt door een verschuiving van de focus op terrorismedreiging vanuit het buitenland naar de terrorismedreiging vanuit het binnenland. Zo begint het rapport met een voorwoord van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, dhr. J.W. Remkes, waarin hij de moord op Theo van Gogh beschrijft als het resultaat van de reeds omschreven dreiging van het ‘radicaal-islamitisch terrorisme’. Dat er daadwerkelijk een aanslag plaatvond op Nederlandse bodem, toont volgens Remkes ‘de kwetsbaarheid van onze samenleving’. En om deze kwetsbaarheid te reduceren, is het nodig ‘radicalisering binnen moslimgemeenschappen tegen te gaan en gewelddadige activiteiten in een vroegtijdig stadium te onderkennen en te verstoren’. De oorzaken van deze radicalisering worden in dit rapport vooral gezocht binnen religieuze kringen en het salafisme heeft hierbinnen een centrale rol toebedeeld gekregen. De prediking binnen salafistische groepen vindt volgens de AIVD zijn basis in de ‘radicale’ interpretatie van het salafisme.³³ Het salafisme is – volgens de AIVD – in 2004 niet noodzakelijkerwijs radicaal, maar kent wel een radicale variant.

³⁰ AIVD (2003), *Jaarverslag AIVD 2003*, Den Haag: AIVD, p.54

³¹ AIVD (2003), *Jaarverslag AIVD 2003*, Den Haag: AIVD, p.35

³² AIVD (2004), *Jaarverslag AIVD 2004*, Den Haag: AIVD

³³ AIVD (2004), *Jaarverslag AIVD 2004*, Den Haag: AIVD, p.33

In de AIVD-jaarverslagen van 2003 en 2004 werd een verschil gemaakt tussen het wahhabisme en het salafisme, (het wahhabisme werd omschreven als de officiële staatsleer van Saoedi-Arabië en het salafisme zou hieraan verwant zijn). Echter wordt in een nieuwsbericht dat door de AIVD later in 2004 werd gepubliceerd, het salafisme gepresenteerd als de officiële staatsleer van Saoedi-Arabië welke gemakkelijk ‘kan leiden tot intolerante opvattingen en anti-Westerse sentimenten’.³⁴

2004 lijkt voor de AIVD het jaar te zijn waarin de dienst de vinger probeert te leggen op wat het salafisme precies inhoudt, hoe dit wordt vormgegeven in Nederland en wat de eventuele gevaren hiervan kunnen zijn voor de binnenlandse veiligheid. Zo wordt in het rapport ‘*Van Dawa tot Jihad*’ beoogd het werkelijke gevaar van de radicale islam in kaart te brengen en wordt de term als volgt omschreven:

“Het politiek-religieus streven om, desnoods met uiterste middelen, een samenleving tot stand te brengen die een zo zuiver mogelijke afspiegeling is van hetgeen men meent dat gesteld wordt in de oorspronkelijke bronnen van de islam.”³⁵

In dit rapport wordt het salafisme gezien als een vorm van ‘radicale islam’. Voor deze ‘radicale islam’ hanteert de AIVD de volgende typologie:

- Eerste type: Het verzet tegen de Westerse politieke overheersing staat centraal.
- Tweede type: Het verzet tegen de Westerse culturele overheersing staat centraal.
- Derde type: Het verzet tegen zowel de politieke als culturele overheersing van het Westen staat centraal.

Het salafisme wordt hierbij geschaard onder het tweede type wat ook wel wordt omschreven als ‘radicaal-islamitisch puritanisme’ en waarvan het primaire doel wordt omschreven als het her-islamiseren van de moslims en de islam en de moslims te ontdoen van niet-islamitische invloeden.³⁶ Deze ideologie wordt gepresenteerd als een waarbinnen sprake is van een afkeer van de Westerse opvattingen over een aantal aspecten, waaronder: gelijke rechten van de man en vrouw, de vrije meningsuiting, respect voor levensbeschouwelijke pluriformiteit, autonomie in de persoonlijke levenssfeer en het seculiere karakter van de samenleving.³⁷ Dit ‘radicaal puritanisme’ manifesteert zich binnen de stromingen salafisme en wahhabisme, waar

³⁴ AIVD (2004), *Radicale opstelling imams in Nederland meer in beslotenheid*, Nieuwsbericht, 04-06-2004

³⁵ AIVD (2004), *Van dawa tot jihad*, Den Haag: AIVD, p.7

³⁶ AIVD (2004), *Van dawa tot jihad*, Den Haag: AIVD, p. 21

³⁷ AIVD (2004), *Van dawa tot jihad*, Den Haag: AIVD, p.21

sterk de nadruk wordt gelegd op de ‘zuivering’ van de islam van ‘ketterse’ invloeden.³⁸ Deze zinsnede, waarin een verschil wordt verondersteld tussen het salafisme en het wahhabisme, wijkt af van een AIVD-nieuwsbericht uit hetzelfde jaar waarin het salafisme gelijk wordt gesteld aan het wahhabisme. Dit is niet direct relevant voor deze studie, maar is wel een illustratie van de begripsverwarring in terminologie die vanaf nu regelmatig zal optreden.

Later in het rapport wordt de term vanuit historisch perspectief benaderd om enige nuances aan te brengen. Zo stelt het rapport dat het salafisme historisch gezien beschouwd dient te worden als een stroming met een brede ideologie die ook liberale vertakkingen heeft, maar die in de loop der tijd naar de achtergrond lijken te zijn verdwenen. De term ‘radicale salafisme’ wordt in dit rapport wederom gebruikt voor het omschrijven van de radicale opvattingen van een groep mensen binnen salafistische kringen. Het hedendaagse ‘radicale salafisme’ is zeer intolerant van karakter en wordt vooral gekenmerkt door aversie tegen moderniteit wat volgens de salafisten een uitvinding zou zijn van het Westen om andere volkeren te onderdrukken, aldus het rapport. Verder in het rapport wordt echter weer gesproken van ‘het salafisme’, waardoor niet helemaal duidelijk is waar de lijn ligt tussen het ‘radicale salafisme’ en het gewone ‘salafisme’.

Het is duidelijk dat in de jaren 2004 en 2005 de AIVD zich vooral bezighoudt met het duiden en plaatsen van de term salafisme binnen de context van de terrorismedreiging. Op deze manier tracht de AIVD de maatschappelijke spanningen en de eventuele gevaren voor de binnenlandse veiligheid duidelijker in kaart te brengen. Dat blijkt echter een moeilijke opgave – niet alleen vanwege de enorme pluriformiteit binnen de stroming – maar des te meer door de positionering van deze stroming in de context van de terrorismedreiging.

2006 – 2008 Inspiratiebron voor jihadisten

De rapporten die in 2004 en 2005 zijn verschenen, lijken zich voornamelijk te richten op de duiding van het salafisme en de positionering hiervan in de context van de terrorismedreiging. Vanaf 2006 lijkt deze benadering plaats te maken voor een gerichte duiding en wordt het salafisme aangeduid als de bron voor radicale, staatsondermijnend gedachtegoed. Zo verschijnt in 2006 het rapport *‘De Gewelddadige Jihad in Nederland’* van de AIVD waarin de focus vooral wordt gelegd op de ‘gewelddadige jihadistische stromingen’ binnen de radicale Islam. Het rapport stelt dat het salafisme het eerste en belangrijkste referentiekader is van Europese moslimjongeren die in processen van radicalisering en ‘jihadisering’ terechtkomen.

³⁸ AIVD (2004), *Van dawa tot jihad*, Den Haag: AIVD, p. 21

De aantrekkingskracht van het salafisme op de moslimjongeren is volgens de AIVD enorm. Dit heeft te maken met het feit dat in Europa geen sprake is van een lokale islamitisch-culturele context, aldus het rapport. Een ander punt dat het salafisme zo aantrekkelijk maakt bij Europese moslimjongeren zijn de strenge en duidelijke leefregels die het salafisme biedt. Volgens het rapport bieden deze regels de jongeren de houvast en duidelijkheid waarnaar zij op zoek zijn binnen de snel veranderende, pluriforme maatschappij waarin zij leven. De aantrekkingskracht van het salafisme op deze jongeren vormt een probleem volgens de AIVD, omdat dit de belangrijkste referentiekader zou zijn van radicaal gedachtegoed onder moslimjongeren.

In het AIVD-jaarverslag 2005 stelt de AIVD dat de aandacht vanaf dan vooral wordt gevestigd op salafistische centra in Nederland en de dawa-activiteiten van deze centra waarin radicale, anti-westerse opvattingen worden uitgedragen. Zo wordt beschreven hoe de gevaarlijke opvattingen worden verspreid. De AIVD stelt dat is gebleken dat de ‘sterk anti-integratieve en anti-westerse boodschap in belangrijke mate heeft bijgedragen aan de radicalisering van sommige moslimjongeren’.³⁹ In het rapport wordt tevens beschreven hoe een deel van de jongeren die de salafistische centra bezoeken vatbaar is gebleken voor de gewelddadige jihad. Het salafisme en de opvattingen die het uitdraagt zou in belangrijke mate bijdragen aan de radicalisering van moslimjongeren. In het rapport wordt niet vermeld waar deze constatering op zijn gebaseerd en op welke manier de boodschap van het salafisme bijdraagt aan de radicalisering van moslimjongeren.

Enerzijds wordt namelijk vermeld dat de salafistische centra opvattingen zouden verspreiden met een sterk anti-westers en anti-integratief karakter terwijl anderzijds de AIVD verder in het rapport stelt dat de imams en bestuurders een meer gematigde houding aan hebben genomen en dat hun opvattingen hierop aansluiten. De radicale salafisten en rekruteurs zouden nu in beslotenheid bijeenkomen, omdat er geen plek meer voor deze opvattingen lijkt te zijn binnen de salafistische centra.⁴⁰

Het salafisme wordt in een AIVD-rapport uit 2006 omschreven als een stroming die samenhangt met het ‘islamisme’ – volgens de AIVD een radicale stroming, met een duidelijk politieke agenda, ‘die ernaar streeft om de samenleving een weerspiegeling te laten zijn van hetgeen volgens haar in de oorspronkelijke bronnen van de islam staat vermeld’. De nadruk

³⁹ AIVD (2006), *Jaarverslag AIVD 2005*, Den Haag: AIVD, p.37

⁴⁰ AIVD (2006), *Jaarverslag AIVD 2005*, Den Haag: AIVD, p.38

zou hierbij sterk worden gelegd op maatschappelijke en ethische kwesties en in veel mindere mate politieke.⁴¹

In het AIVD-jaarverslag 2006 wordt de radicaliseringsproblematiek in Nederland onder de loep genomen. Volgens het rapport zetten de radicaliseringsprocessen onder moslimjongeren onverminderd door. De factoren die hieraan bijdragen zijn volgens dit rapport de invloed van het internet en internationale gebeurtenissen, zoals het geweld in Irak en de Deense cartoonkwestie die destijds de gemoederen flink bezighield.

In dit rapport worden ook de zorgen geuit met betrekking tot de uitbreiding van het salafisme in Nederland. Sommige predikers zouden bij migrantenjongeren gevoelens van marginalisering en achterstelling aanwakkeren wat de AIVD beschouwt als een rijke voedingsbodem voor de radicalisering onder deze jongeren. Het rapport vermeldt dat salafisten zich vaak tegen andersdenkenden keren en tevens de open, pluralistische samenleving verwerpen. Het salafisme vormt een bron van zorgen, omdat een verdere verbreiding van deze ideologische stroming kan leiden tot ‘polarisatie en interetnische spanningen in de samenleving’.⁴² In het rapport ‘*Gewelddadige Jihad in Nederland*’ van 2006 werd nog een onderscheid gemaakt tussen radicale salafisten en salafisten⁴³, maar in het ‘*Jaarverslag 2006*’ lijkt dit onderscheid achterwege gelaten waardoor het salafisme synoniem lijkt te zijn voor radicalisme.

In 2007 verschijnt het rapport ‘*Radicale dawa in verandering, de opkomst van islamitisch neoradicalisme in Nederland*’, waarin nieuwe termen worden geïntroduceerd. Het rapport beschrijft hoe het ‘moslimradicalisme’ een nieuwe fase is ingegaan; ‘het islamitische neoradicalisme’. Deze nieuwe vorm van radicalisme wordt volgens de dienst gekenmerkt door een sterke groei van de ‘radicale dawa’ die wordt aangestuurd door het ‘politieke dawa-salafisme’.⁴⁴ Het salafisme is volgens de AIVD ‘de meest radicale stroming binnen het soennitische spectrum van de islam’ en voor het eerst wordt door de AIVD het salafisme expliciet benoemd tot een ideologie die de inspiratiebron vormt voor ‘jihadisten’.⁴⁵

In het ‘*Jaarverslag 2007*’ stelt de dienst dat een belangrijk deel van haar onderzoek naar radicalisering zich heeft gericht op het salafisme. Zo wordt volgens het rapport in de

⁴¹ AIVD (2006), *De gewelddadige jihad in Nederland*, Den Haag: AIVD, p.11

⁴² AIVD (2007), *Jaarverslag AIVD 2006*, Den Haag: AIVD, p.20/21

⁴³ AIVD (2006), *De gewelddadige jihad in Nederland*, Den Haag: AIVD, p.32

⁴⁴ AIVD (2007), *Radicale dawa in verandering, de opkomst van neoradicalisme in Nederland*, Den Haag: AIVD, p.30

⁴⁵ AIVD (2007), *Radicale dawa in verandering, de opkomst van islamitische neoradicalisme in Nederland*, Den Haag: AIVD, p.12

salafistische centra onverbloemd stelling genomen tegen de waarden van de democratische rechtsstaat. Deze opvattingen zouden worden onderbouwd vanuit een theologische invalshoek en in deze centra zou tevens de integratie in de Nederlandse samenleving ten stelligste worden afgewezen.⁴⁶ Doordat binnen deze centra niet openlijk tot geweld wordt opgeroepen, concludeert de AIVD dat er geen sprake is van een geweldsdreiging of een directe aantasting van de democratische rechtsstaat. De AIVD maakt zich echter wel zorgen om de verspreiding van de salafistische boodschap die gekenmerkt wordt door de onverdraagzaamheid ten opzichte van andersdenkenden en soms het streven de eigen leefregels boven de Nederlandse wetten te stellen.⁴⁷ Dit zou een langzaam proces teweegbrengen die de waarborging van de grondrechten en de solidariteit in de Nederlandse samenleving ondermijnt.

In deze periode wordt het salafisme de inspiratiebron voor ‘jihadisten’ genoemd. Echter wordt binnen de salafistische instellingen niet openlijk tot geweld opgeroepen op basis waarvan de AIVD concludeert dat men niet kan spreken van een directe aantasting van de democratische rechtsstaat.

2009 – 2013 Buffer tegen jihadisme

In het jaar 2009 wordt een verschil gemaakt tussen het politieke en apolitieke salafisme.⁴⁸ Het politieke salafisme wordt door de AIVD omschreven als ‘een stroming dat een strikte toepassing van islamitische wet- en regelgeving nastreeft’.⁴⁹ Het apolitieke salafisme wordt als volgt gedefinieerd: “ultraorthodoxe islamitische stroming, die een volledige afzondering van de samenleving bepleiten, zonder daarbij een oproep te doen tot activistisch handelen.”⁵⁰ In het Jaarverslag 2008 stelt het AIVD met betrekking tot het salafisme dat in Nederland sprake is van ‘politieke salafisme’ welke wordt beschreven als een niet-gewelddadige variant van het salafisme. In het kader van de radicaliseringsproblematiek in Nederland stelt de dienst dat deze vorm van salafisme een belangrijke rol inneemt in de radicalisering die leidt tot ‘polarisatie en onverdraagzaam isolationisme’, maar niet tot terrorisme.⁵¹

Eind 2009 werd door de AIVD het rapport *Weerstand en tegenkracht* gepubliceerd waarin de AIVD concludeert dat de groei van de salafistische stroming stagneert door een verhoogde weerstand binnen de Nederlandse moslimgemeenschap. Volgens de AIVD verdwijnt hiermee

⁴⁶ AIVD (2008), *Jaarverslag AIVD 2007*, Den Haag: AIVD, p.42

⁴⁷ AIVD (2008), *Jaarverslag AIVD 2007*, Den Haag: AIVD, p.42

⁴⁸ Het is niet duidelijk of dit onderscheid wordt gemaakt op basis van het werk van Q Wiktorowicz (2006): *Anatomy of the Salafi Movement*

⁴⁹ AIVD (2009), *Lokale jihadistische netwerken in Nederland*, Den Haag: AIVD, p.12

⁵⁰ AIVD (2009), *Lokale jihadistische netwerken in Nederland*, Den Haag: AIVD, p.13

⁵¹ AIVD (2009), *Jaarverslag AIVD 2008*, Den Haag: AIVD, p.29

ook een deel van de voedingsbodem van de radicalisering onder jongeren. Een van de grote ontwikkelingen volgens het rapport is dat de grote salafistische centra in Nederland niet meer fungeren als voedingsbodem voor radicalisering met gewelds dreiging. Het rapport stelt het volgende: “Personen en netwerken die een gewelddadig gedachtegoed aanhangen vinden in de salafistische centra niet meer de bevestiging en de inspiratie die zij zoeken.”⁵² Binnen salafistische centra zou men zich ook openlijk uitspreken tegen geweld in naam van de islam.⁵³

Vanaf 2009 stelt de AIVD dat de bedreiging van de nationale veiligheid steeds meer vanuit het buitenland komt. In het jaarverslag van 2011 stelt de dienst dat het zich de afgelopen jaren vooral heeft gericht op de dreiging vanuit radicale Islamitische bewegingen, waaronder het salafisme. Uit onderzoek is destijds gebleken dat de gewelds dreiging vanuit deze hoek beperkt is. Tevens blijkt volgens de AIVD dat de salafistische as-Soennah moskee in Den Haag succesvol invloed uitoefent op andere moskeeën en ‘jihadistische sympathieën’ worden als gevolg hiervan succesvol geweerd uit de gebedshuizen en centra.⁵⁴

Er lijkt vanaf 2009 een verandering te worden waargenomen in de manier waarop de AIVD het salafisme benaderd. Vanaf 2009 concludeert de dienst dat vooral het politieke salafisme wortel heeft geschoten in Nederland; de niet-gewelddadige variant van het salafisme. De AIVD maakt zich desondanks zorgen over het ‘isolationistisch’ karakter van de stroming. De gewelds dreiging vanuit deze groep speelt vanaf 2009 niet meer een grote rol in de ideologie van de stroming volgens de AIVD.

2014 – heden Kweekvijver voor jihadisme

Sinds 2014 spelen de uitreizigers naar Syrië een grote rol in de bedreiging van de nationale veiligheid. In 2014 werd het rapport *Transformatie van het jihadisme in Nederland* gepubliceerd. Hierin wordt de term ‘dawa-salafisme’ gebruikt als verzamelterm voor de stromingen binnen het salafisme die hun doelen willen bereiken door middel van prediking. Het primaire doel van deze stromingen binnen het salafisme is volgens de AIVD het creëren van een samenleving die volledig is gebaseerd op hun opvattingen over de ‘zuivere Islam’. Echter stelt de AIVD in dit rapport wel dat, in tegenstelling tot het jihadisme, het ‘dawa-salafisme’ de noodzaak van het gebruik van geweld afkeurt.⁵⁵ Daarentegen verschijnt een jaar later het *Jaarverslag 2014* waarin het ‘dawa-salafisme’ juist de kweekvijver voor het

⁵² AIVD (2009), *Weerstand en Tegenkracht*, Den Haag: AIVD, p.7

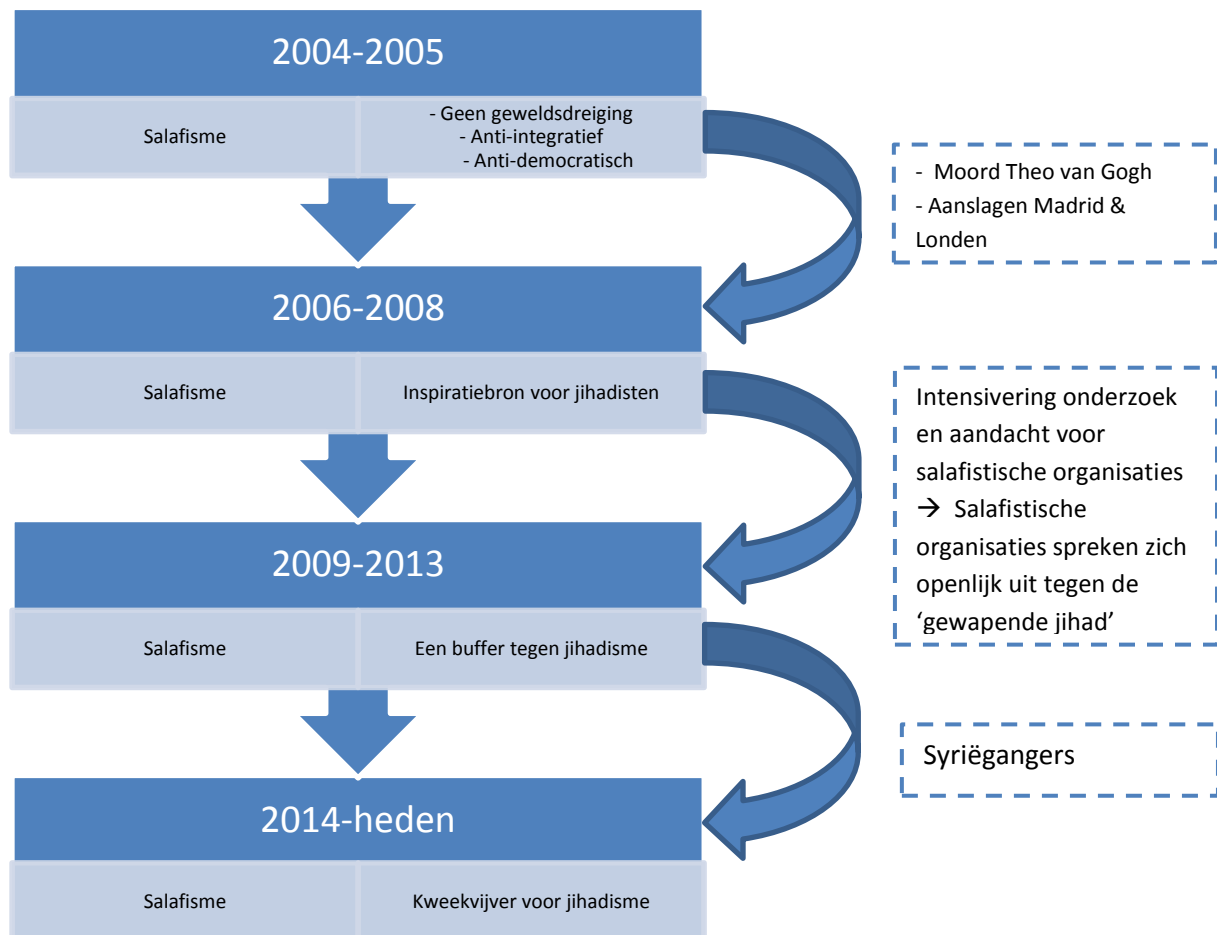
⁵³ AIVD (2010), *Jaarverslag AIVD 2009*, Den Haag: AIVD, p.19

⁵⁴ AIVD (2012), *Jaarverslag AIVD 2011*, Den Haag: AIVD, p.

⁵⁵ AIVD (2014), *Transformatie van het jihadisme in Nederland*, Den Haag: AIVD, p.9

jihadisme wordt genoemd.⁵⁶ Tevens wordt gesproken van een ‘sterke ideologische verwantschap tussen het salafisme en jihadisme’.⁵⁷ Vanaf het jaar 2015 wordt de term gebruikt als een ‘verzamelterm voor een spectrum van fundamentalistische stromingen binnen de soennitische islam, die streven naar wat zij de ‘zuivere islam’ noemen’.⁵⁸

Schematische weergave van de ontwikkeling van het gebruik van de term salafisme

3.3 Conclusie

Discoursen produceren kennis over een bepaald onderwerp. Deze kennis heeft gevolgen voor de sociale realiteit binnen de samenleving. De vraag of een discours waar of niet waar is, is ondergeschikt aan de vraag of deze effectief is.⁵⁹ In het geval van het gebruik van de term

⁵⁶ AIVD (2015), *Jaarverslag AIVD 2014*, Den Haag: AIVD, p.14

⁵⁷ AIVD (2015), *Jaarverslag AIVD 2014*, Den Haag: AIVD, p.19

⁵⁸ AIVD (2015), *Salafisme in Nederland: diversiteit en dynamiek*, Den Haag: AIVD, p.4

⁵⁹ Stuart Hall, "The West and the Rest," in *The Formations of Modernity: Understanding Modern Societies an Introduction*, ed. Bram Gieben, Stuart Hall (Cambridge: Polity Press, 1992), 201-207

salafisme kunnen we stellen dat de definiëring en het gebruik hiervan is voortgekomen uit het discours ‘islamitisch terrorisme’. Alle kennis omtrent deze term wordt geproduceerd binnen het discours van terrorisme. Dat het discours ‘islamitisch terrorisme’ effectief is, blijkt uit het feit dat de term salafisme door de AIVD en alle overheidsinstanties – en in het publiek debat – alleen wordt benaderd in relatie tot geweldsdreiging, jihadistisch terrorisme, binnenlandse veiligheid en radicalisering.

De analyse van de ontwikkeling van de term salafisme in AIVD-publicaties laat zien dat de AIVD vanaf de introductie van de term in grote lijnen dezelfde definitie hanteert. De problemen ontstaan echter als de term wordt toegepast in de context van de maatschappelijke dreiging hiervan. Hierin is de invloed van het terrorisme discours duidelijk zichtbaar. De term is namelijk door de AIVD vanuit theologische invalshoek gedefinieerd en vertaalt zich naar een orthodoxe levensbeschouwing. Wanneer deze term echter wordt gebruikt in relatie tot de Nederlandse samenleving gaat het ineens voornamelijk over de maatschappelijke dreiging hiervan. Om deze maatschappelijke dreiging in kaart te brengen, lijkt de term te worden aangeduid als radicaal gedachtegoed waar een gevaar voor de Nederlandse samenleving in schuilt. Om toch duidelijkheid te verschaffen in de verhouding van het salafisme tot de Nederlandse samenleving, maakt de AIVD gebruik van verschillende termen die hieraan gerelateerd zijn. In hoofdlijnen blijft de AIVD echter het salafisme tegenover de Nederlandse samenleving plaatsen vanwege de vermeende relatie tot het terrorisme.

De contextuele analyse van het gebruik van de term salafisme in AIVD-publicaties laat zien dat de invulling van de term aan verandering onderhevig is. We zien door de jaren heen een veranderende rol van het salafisme in de bedreiging van de binnenlandse veiligheid. Zo wordt in 2005 een verschil gemaakt tussen ‘radicale salafisme’ en ‘salafisme’. Een jaar later wordt de toevoeging radicaal achterwege gelaten en wordt het salafisme an sich als radicaal bestempeld. In 2009 keert de toevoeging radicaal echter terug en wederom wordt een onderscheid gemaakt tussen ‘radicaal salafisme’ en ‘salafisme’. In dit jaar en in 2010 constateert de AIVD dat het salafisme niet langer fungeert als voedingsbodem voor jihadistisch terrorisme. Leidende salafisten zouden zelfs een buffer vormen tegen de aanwas van het jihadisme. In 2014 zou het ‘dawa-salafisme’ volgens de AIVD echter wederom een voedingsbodem zijn voor jihadisme. De productie van kennis omtrent deze term is hier duidelijk zichtbaar. De AIVD introduceert namelijk verschillende termen om grip te krijgen op de problematiek rondom de binnenlandse veiligheid. Echter is een vage duiding en een flexibele toepassing van deze termen ook duidelijk zichtbaar.

Het gebruik van deze term heeft ook gevolgen voor de sociale realiteit in Nederland. Enkele voorbeelden kunnen dit illustreren:

Voorbeeld 1

Naar aanleiding van de bouw van een groot Islamitisch centrum in Gouda in het jaar 2014 was ophef ontstaan binnen de politiek en zijn een aantal Kamervragen gesteld, waaronder de volgende:

“Deelt u de zorgen van professionele terrorismebestrijders dat nieuwbouw van moskeeën vaak een «kantelpunt» is, waarbij salafistische groeperingen hun slag proberen te slaan? In hoeverre speelt dit ook bij het islamitisch centrum in Gouda?”

“Hoe verhoudt de beoogde bouw van de mega-moskee zich tot de waarschuwing van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) dat de bufferzone van het salafisme voor de overstap van geradicaliseerde moslims naar de jihad is verdwenen, en het salafisme weer een kweekvijver is geworden voor jihadisme?”⁶⁰

Voorbeeld 2

In het jaar 2017 hebben de ministers van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en Veiligheid en Justitie een brief toegezonden aan de Tweede Kamer waarin de concretisering van de aanpak van het salafisme wordt toegelicht.⁶¹ De volgende openingszinnen van de brief vatten de sfeer binnen de politiek en de samenleving als geheel aangaande het salafisme samen:

“Het kabinet maakt zich zorgen over die personen en die organisaties die vanuit bepaalde salafistische leerstellingen aanzetten tot haat, onverdraagzaamheid en afzondering en die de vrijheid van anderen proberen in te perken. Hun invloed groeit en hierbij zoeken zij steeds meer de grenzen van de Nederlandse rechtsstaat op.”

Voorbeeld 3

De volgende moties zijn aangenomen in het kader van ‘de concretisering van de aanpak van het salafisme’.

- Er wordt een openbare lijst opgesteld van salafistische organisaties die in Nederland actief zijn.
- De buitenlandse financiering van het salafisme wordt aan banden gelegd.

⁶⁰ Aangangsel Handelingen II 2014/2015, 1065

⁶¹ Kamerstukken II 2015/2016, 29614, 39

- Binnen de Defensieorganisatie is er geen enkele ruimte om welke vorm dan ook van salafisme aan te hangen, op straffe van ontslag.
- Salafisten worden voortaan geweerd in asielzoekerscentra.
- Nederlandse gebedshuizen mogen niet meer gefinancierd worden met geld uit Saoedi-Arabië, Koeweit en Qatar en tevens moet de financiering hiervan volledig worden onderworpen aan controle van de Nederlandse overheid.
- Overheidsorganisaties mogen geen partner-, samenwerkings- of subsidierelatie met salafistische organisaties aangaan en bestaande relaties worden beëindigd.
- Geweldspredikers wordt de toegang tot het land geweigerd.⁶²

Uit de Kamervragen die gesteld worden en de moties die ingediend en aangenomen worden, blijkt dat het zelfs politici – die zich in de materie hebben verdiept – moeilijk valt de (niet altijd even duidelijke) constatering en beweringen van de AIVD in de juiste context te plaatsen. Contrair aan de bevindingen nuances van de AIVD wordt de salafistische gemeenschap als een homogene groep gezien die radicaal is op een wijze die gevaarlijk wordt geacht en op basis hiervan wordt het beleid voorgesteld. Hieruit kan worden opgemaakt dat het ‘salafisme’ niet alleen op verwarrende wijze is gedefinieerd en gepresenteerd door de AIVD, maar dat de term ook een eigen leven is gaan leiden in het politiek en publiek debat, losgezongen van bepaalde constatering van de AIVD. Uit het veldwerk zal dan blijken of deze term ook is losgezongen van de sociale werkelijkheid.

Tijdens een algemeen overleg over de werkzaamheden van de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten in 2013 merkte dhr. Bosma van de PVV het volgende op:

“Ik lees allerlei termen: dawa-salafisme, gewoon salafisme, jihadisme, islamisme. Ook «jihadi-salafisten» haal ik uit het rapport. Vanavond had de VVD het over het radicale jihadisme. Ik hoor graag van de Minister de onderscheidende kenmerken van al die stromingen, die blijkbaar uit elkaar te houden zijn. Ik heb geen flauw idee waarvoor ze staan. Ik hoor graag waar dat allemaal begint en eindigt.”⁶³

Deze opmerking vat – mijns inziens – alle problemen samen die gepaard gaan met het gebruik van salafisme binnen de onderzoeks- en beleidsdocumenten van de overheid. Het algemeen gebruik en de vage definiëring van de term zorgt ervoor dat het vrijwel onmogelijk is de vinger te leggen op de ware oorzaken van de problematiek. Wat echter wel blijkt uit het

⁶² Kamerstukken II 2015/2016, 29614, 39

⁶³ Kamerstukken II 2014/2015, 33945, 2

opgestelde beleid is dat sprake is van stigmatisering en problematisering van een groep Nederlanders zonder dat duidelijk is wie precies tot deze groep behoren.

In het volgende hoofdstuk zal ik een klein aantal van deze vermeende ‘salafisten’ onder de loep nemen en bezien of en in hoeverre zij voldoen aan de definitie zoals gehanteerd door de Nederlandse overheid, en in het bijzonder de AIVD.

4. Nadere analyse van de 'salafist'

De AIVD schrijft in haar documenten een aantal kenmerken toe aan het salafisme en de aanhangers hiervan. Om te bezien in hoeverre deze kenmerken een reflectie zijn van de realiteit, ga ik aan de hand hiervan beoordelen of de respondenten voldoen aan deze door de AIVD vermelde criteria:

- Anti-integratief en onverdraagzaam isolationistisch: in deze studie ga ik onderzoeken of de respondenten maatschappelijk betrokken zijn en hoe zij deze betrokkenheid vormgeven.
- Anti-democratisch en afwijzing van de Nederlandse samenleving: ik ga onderzoeken hoe de respondenten hun ideale rol zien in de samenleving, zowel volgens hun persoonlijke ideaal als wat volgens hen de islam daarover voorschrijft.

Vervolgens worden de gevolgen van het gebruik van de term, vanuit het oogpunt van de 'salafist', in kaart gebracht:

- Hoe kijken de respondenten aan tegen de term salafisme en het gebruik hiervan in politiek en publiek debat?
- In hoeverre komt het geschetst beeld van de 'salafist' door de AIVD overeen met de realiteit van degenen die hiermee geassocieerd worden?

4.1 Maatschappelijke betrokkenheid

Om de maatschappelijke betrokkenheid van deze jongeren in kaart te brengen, is gekeken naar de invulling van de maatschappelijke betrokkenheid van deze jongeren. In deze paragraaf worden de verhalen van de jongeren over hun rol binnen de samenleving en zoals zij deze vormgeven in kaart gebracht.

Alle respondenten geven aan dat ze graag op hun eigen manier een bijdrage leveren aan de samenleving. Deze betrokkenheid beperkt zich echter wel tot de moslimgemeenschap in Nederland, met de hoop dat deze betrokkenheid ook indirect effect zal hebben op de gehele samenleving. Waarom hun maatschappelijke betrokkenheid zich voornamelijk beperkt tot de moslimgemeenschap in Nederland, wordt in de tweede paragraaf behandeld.

De maatschappelijke betrokkenheid van de respondenten varieert van het helpen van jongeren die behoefte hebben aan hulp bij het vormgeven van hun islamitische identiteit in de

Nederlandse context en het organiseren van activiteiten die de positie van de moslima in de Nederlandse samenleving versterkt tot het opvoeden van de kinderen op de ‘juiste’ manier en het geven van het goede voorbeeld.

Aan de hand van de antwoorden op de vragen met betrekking tot de maatschappelijke betrokkenheid van de respondenten en de vormgeving hiervan, kunnen drie categorieën worden onderscheiden: *op de werkvloer, binnen de stichting en het geven van het goede voorbeeld*. De volgende tabel geeft de antwoorden van de respondenten weer. Elke categorie wordt in een sub paragraaf nader uiteengezet.

<u>Maatschappelijke betrokkenheid</u>	Mannelijk	Vrouwelijk	Totaal
Op de werkvloer	5	2	7
Binnen de stichting	4	3	7
Geven van het goede voorbeeld	5	5	10

4.1.1 Op de werkvloer

Van de 5 mannelijke respondenten, hebben vier een fulltimebaan en één heeft een parttimebaan en studeert hiernaast. Van de vrouwelijke respondenten werkt één fulltime, één parttime en 3 hebben geen betaalde baan buitenshuis. Alle werkende respondenten geven aan dat een groot deel van hun maatschappelijke betrokkenheid wordt ingevuld door hun betrokkenheid op de werkvloer. Deze betrokkenheid bestaat voornamelijk uit het ontkrachten van vooroordelen die heersen over praktiserende moslims. Dit gebeurt door middel van het onderhouden van goede relaties met de collega's en het beantwoorden van de vragen die ze hebben. Veelal hebben deze vragen betrekking op de islam en de relatie hiervan tot het terrorisme. Zo vat een respondent het als volgt samen:

[Respondent 5] *Je moet constant jezelf verdedigen en op een gegeven moment aanslagen gaan lopen uitleggen. Je moet je gemeenschap verdedigen en je geloof, constant.*

Ook de positie van de vrouw binnen de islam behoeft volgens de respondenten veel uitleg aan hun collega's. Zo vertelt een respondent het volgende:

Respondent 3] *Ik had vandaag toevallig op werk een discussie met een collega, een Nederlandse man. En hij zegt: "Ja, ik stap net uit de tram en dan zie ik zo een moslimvrouw met een hoofddoek en kinderen in die hitte", weet je. Hij zegt: "ja, heeft ze het dan niet warm?" Ik zeg: "Ja, maar wie zegt dat zij het warm heeft? Misschien dat jij het warm hebt." Ze hebben heel sterk het gevoel dat het moet van de man, he? Dus ik zeg: "Maar zij kiest er toch voor? Jij kiest ervoor in je korte broek hiernaartoe te komen. Zij kiest ervoor om zo gekleed te gaan." "Ja, maar ik weet niet of het een keuze is van haar", zegt ie. "Misschien is het wel vanuit haar man opgelegd." Ik zeg: "Maar wie heeft tegen jou gezegd dat zij een man heeft? Heb jij gevraagd of ze een man heeft die haar dat oplegt?" En toen was ie stil. Ik zeg: "Die aannames, dat moet je niet doen". Ik zeg: "Jouw vrouw, die kiest er misschien voor om een korte broek of rok te dragen". Ik zeg: "Mijn vrouw heeft de keuze om zelf te kiezen wat ze wil dragen. Ze is moslim dus ze wil haar hoofd bedekken". Ik zeg: "Dat is haar keuze en verder hoef je daar niets achter te zoeken.""*

Een respondent geeft aan dat ook het salafisme regelmatig onderwerp van gesprek is op de werkvloer en dat hij vaak moet uitleggen hoe het precies zit, aangezien hij volgens zijn omgeving zou voldoen aan het profiel van de 'salafist'. Hij had daarom zijn collega's een keer uitgenodigd om naar de stichting te komen zodat ze zelf konden ervaren en zien hoe zo een 'salafistische' stichting er van binnen uitziet en hoe het eraan toe gaat. De respondent geeft ook aan dat het vaak 'water naar de zee dragen' is, vanwege de overheersende negatieve berichtgeving rondom het salafisme.

[Respondent 2] *Mijn collega's zijn hier (in de moskee) twee keer geweest. Ze hebben een heel goed beeld van de moskee gehad. Ze hebben een presentatie gehad over radicalisering. Allemaal waren ze te spreken erover, ook over de gastvrijheid, het lekkere eten wat ze hier hebben gekregen. Alleen maar complimenten. En toen kwam de stichting verkeerd in het nieuws laatst en toen was er eentje van, die durfde het niet tegen mij zelf te zeggen, maar ik hoorde het via een collega: zijn we niet naar een verkeerde moskee gegaan?"*

4.1.2 Binnen de stichting

Zes van de tien respondenten verrichten vrijwilligerswerk binnen stichting as-Soennah en een mannelijke respondent is hier werkzaam. Zij geven aan dit werk vooral te doen vanuit sociaal oogpunt. Belangrijk is het leveren van een bijdrage aan de Nederlandse samenleving. De vrijwillige werkzaamheden lopen uiteen van het nakijken van Nederlandse teksten op de website van de stichting tot het organiseren van opvoedcursussen voor vrouwen. Ook is er een sociaal loket waarbinnen mensen ‘die dat echt nodig hebben’ kosteloos op juridisch, sociaal en administratief vlak worden bijgestaan. De respondenten zeggen zelf het volgende over hun werkzaamheden binnen de stichting:

[Respondent 1] *Wat ik, zeg maar, dagelijks doe bijna: ik ben in contact met de jongeren en de mensen hier.... En negen van de tien vragen zijn niet echt religieuze vragen, maar maatschappelijke vragen. Ik probeer mee te geven hoe men met de religieuze kennis in de praktijk kan omgaan. Ik heb het altijd over de islam in Nederlandse context. Ik bedoel daarmee niet een nieuwe islam, nee. Gewoon, de islam, hoe je daarmee moet omgaan hier in Nederland.*

[Respondent 6] *Ik probeer verbinding te maken, om mensen mee te geven wat de islam inhoudt, zowel voor in de moskee als buiten de moskee. En dat proberen we te doen door alle activiteiten, we kijken naar maatschappelijke thema's; wat speelt onder moslims, wat speelt in de gemeenschap en hoe we dat kunnen verbinden.... Wij zijn constant aan het kijken: hoe kunnen we iets bijdragen?"*

[Respondent 2] *Ik heb toen gezegd van: 'joh, kan ik misschien een bijdrage leveren aan die website?' Mijn Nederlands is goed, ik ben afgestudeerd. Zie je mogelijkheden? En toen mocht ik artikelen nakijken op Nederlandse taal... En die behoefte die kwam, doordat ik weet: islam draagt een goede boodschap uit en ik wil daaraan bijdragen, weet je wel. Vooral om de islam een goed beeld te geven. Omdat je toch als minderheidsgroep hier in Nederland gevestigd bent en niet iedereen een goed beeld van je heeft. En zo een medium als internet is natuurlijk een heel goed middel om meteen aan een heel groot publiek je boodschap kenbaar te maken en je gezicht te laten zien.*

Er is ook een vrouwelijke vrijwilligerstak binnen de stichting. Deze richt zich voornamelijk op de Nederlandse moslimvrouw. Zo vertelt een respondent er het volgende over:

[Respondent 6] *We zijn nu een serieus aanspreekpunt binnen de moskee en buiten de moskee...Ook instanties die iets willen weten of vragen willen stellen. We hebben een bekeerlingenteam en ook een cursus opvoeding die we steeds meer uitbreiden. De afgelopen zusterdag was over opvoeding, dus: hoe voed ik mijn kind op met islamitische waarden en normen in Nederland. Daarvoor hebben we het ook gehad over psychische klachten van vrouwen door hun functie, zowel in het gezin als in de maatschappij.*

4.1.3 Het goede voorbeeld geven

Alle respondenten geven aan het belangrijk te vinden het goede voorbeeld te geven. Zo geven allen aan een verantwoordelijkheid te voelen zich uitstekend te gedragen. De respondenten zeggen heel bewust te zijn van het ‘vergrootglas’ dat wordt geplaatst op alles wat met de islam en moslims te maken heeft. Door het goede voorbeeld te geven, proberen de respondenten een tegenwicht te bieden aan het heersend negatief beeld van de islam en de moslims. Zo geven de werkende respondenten bijvoorbeeld aan zich op de werkvloer constant van hun beste kant te laten zien. Over het bewustzijn van het ‘vergrootglas’ zegt een respondent het volgende:

[Respondent 7] *Ik denk dat het altijd belangrijk is om in je achterhoofd te houden dat eigenlijk je gedrag, je verschijning, eigenlijk alles wat je doet, zeker in deze samenleving, daar zit gewoon een vergrootglas op, dat je een visitekaartje bent van de islam. En dat is eigenlijk een beetje de leidraad voor de dingen die ik doe. Dus probeer ik in alles wat ik doe uit te blinken en hoge ambities te hebben en op die manier, zeg maar, het beeld dat er heerst te weerleggen.”*

[Respondent 2] *Mijn teamleider en andere collega's die weten van mij dat ik bijvoorbeeld vanuit geloofsovertuiging de boel niet zal besodemieteren. Als ik zeg, ik werk 40 uur, werk ik 40 uur. Ik ga me niet ziekmelden terwijl ik niet ziek ben. Of eerder naar huis en mijn uren niet volmaken. Dat weten ze van me, daar vertrouwen ze me totaal op. En als ik zeg: ik ga thuis werken vier uurtjes, dan weten ze: is thuis vier uurtjes aan het werk. En die gaat ons niet flashen op dat gebied. Dus vandaaruit brengt die islam ook weer een positieve bijdrage aan de mensen in mijn omgeving. En dat is denk ik wel het belangrijkste. Want als iedereen dat zou doen, dan denk ik dat heel Nederland een goed beeld van de islam zou hebben.*

[Respondent 8] *Ik merk eigenlijk ook in mijn omgeving, ik woon in een buurt waarin ik de enige ben die er zo uitziet (wijzend naar haar grote hoofddoek en lang gewaad (de abaya)). En toen ik daar net kwam wonen, waren alle ogen op mij gericht.... De profeet (vrede zij met hem), die zegt: "je geeft da 'wa door te laten zien, door je te gedragen, door te laten zien hoe een echte moslim eigenlijk moet zijn". Ik merkte al heel snel dat de burens als miertjes, heel snel dichterbij kwamen van: hè, de Nederlandse taal spreek ik goed, m'n kinderen zijn op tijd binnen. Eigenlijk in hun ogen gewoon heel Nederlands, ondanks mijn uiterlijk. En dan kwamen de vragen, ik was altijd heel open over mijn identiteit, omdat ik daar gewoon volledig achter sta. Ik vind, zo draag je ook aan de samenleving bij.*

4.2 Ideale rol binnen de samenleving

In deze paragraaf wordt getracht in kaart te brengen of er sprake is van eventuele belemmeringen bij het vervullen van de ideale rol binnen de samenleving. De antwoorden van de respondenten op de vragen aangaande hun ideale rol binnen de samenleving, worden in de volgende tabel weergegeven.

Belemmeringen bij de invulling van de Ideale rol binnen de samenleving	Mannelijk	Vrouwelijk	Totaal
Omgangsvormen	0	5	5
Kleding	0	5	5
Beeldvorming	5	5	10

Voor alle respondenten geldt dat de negatieve beeldvorming omtrent het salafisme effect heeft op hun functioneren in de samenleving. Alle vrouwelijke respondenten geven aan dat ze graag meer zouden willen doen, maar het gevoel hebben hierin te worden beperkt doordat zij, naar eigen zeggen, niet in staat worden gesteld hun identiteit buiten hun persoonlijke sfeer te behouden. De mannelijke respondenten geven allemaal aan dat zij graag meer zouden willen doen, maar hierin meestal niet worden belemmerd door externe factoren. Alle respondenten geven voorbeelden van situaties waarin hun functioneren wordt belemmerd doordat er een bepaald beeld bestaat bij hun uiterlijk, zoals afwijzingen tijdens sollicitaties.

Waar de mannelijke respondenten aangeven tot op zekere hoogte wel in staat zijn het praktiseren van het geloof te combineren met het werk, ervaren vrouwelijke respondenten hierin meer problemen. Zo zegt een mannelijke respondent hier het volgende over:

[Respondent 3] *Vrijdag zeg ik tegen hun: jongens, ik ga naar de moskee, ik zie jullie over een uurtje. Vanaf het begin bid ik gewoon mijn gebeden. De maand ramadan vast ik gewoon. Voor hun voldoe je wel precies aan het beeld, maar aan de andere kant wat dan een collega tegen mij zegt. Hij zegt: "jij doet al die dingen". Al die dingen is dus: je bidt, je gaat naar de moskee... Hij zegt: "maar je doet wel mee met de maatschappij". Dan denk ik: wat heeft dat met elkaar te maken? Maar het is wel het beeld wat gecreëerd wordt. Ik denk ook wel dat het komt doordat wij in het verleden te weinig in gesprek zijn geweest. Misschien dat wij te laat in gesprek zijn gegaan, kan ook. Kijk, geen hand geven, een broek boven je enkels etc... dat komt allemaal terug uit de soennah van de profeet (vznh). Maar als wij in het begin, zeg maar, het gesprek waren aangegaan, de islam hadden uitgelegd, dan was het misschien niet zo gegaan. En nu moeten we achter de feiten aanlopen."*

De vrouwelijke respondenten ervaren het combineren van de praktiserende levenswijze met het vinden van een baan een stuk moeilijker. Ze geven allen aan zich belemmerd te voelen in de realisatie van hun ideale rol binnen de maatschappij. Zo heeft een van de werkende respondenten, ondanks haar wetenschappelijke opleiding, gekozen voor werk dat, in haar ogen, beter past bij de persoon die ze is en haar achtergrond en tevens haar 'kennis en kunde' hier wil inzetten om zo op haar manier een bijdrage te leveren aan de emancipatie van de moslimgemeenschap in Nederland. Over haar keuze voor een werkplek waar voornamelijk moslims werken, zegt ze het volgende:

[Respondent 7] *De collega's, de normen en waarden, de feestdagen. En als er een aanslag is, hoef ik me niet te verantwoorden of zoiets, maar is het eerder logisch dat je samen met een kopje koffie aan een tafel zit te praten over hoe erg het wel is en hoe onveilig jij je ook voelt."*

De andere respondent die ook een betaalde baan heeft, geeft aan dat het belangrijkste criterium bij het zoeken naar een baan, het contact met mannelijke collega's is geweest.

[Respondent 10] *Soms denk ik wel aan een andere baan, iets maatschappelijks. Eigenlijk zou ik dat wel liever doen. Maar als ik dan weer denk aan hoe ik me kleed, dat ik mannen geen hand geef en hoe daarop zal worden gereageerd. Ja, dan ben ik tevreden met de keuze die ik heb gemaakt.*

Een andere respondent geeft weer aan dat ze is gestopt met werken omdat ze op steeds meer onbegrip stuitte aangaande haar keuzes met betrekking tot haar kleding en leefstijl.

[Respondent 6] *"Ik heb jarenlang in mijn team lopen strijden en weet je, op een gegeven moment zag ik...Na zes, zeven jaar zag ik: hun denkwijze verandert niet. Waar ben ik mee bezig? Op een gegeven moment zagen ze me wel veranderen in dat laatste jaar. Daar ben ik wel blij mee dat ik zo weg ben gegaan. Dat ik gelukkig ben met wie ik ben. En ze zeiden ook: je bent zo een topmeid en mijn functioneringsgesprekken waren altijd perfect. En ze zeiden dan: ik begrijp niet dat je daarvoor gekozen hebt. Ik zei: ja, het is op m'n pad gekomen, het is m'n lot. Ik had zoveel rust dat ik niet meer in die verdedigingsmodus zat. Daarvoor ging ik alles verdedigen. Alles, wat ze ook zeiden over moslims en dat had ik niet meer. Jullie moeten er gewoon mee dealen. Ik leef zo en jullie leven zo. Ik moet ook met jullie dealen. Ik vind ook bepaalde dingen niet fijn, maar ik respecteer het omdat jullie het wel fijn vinden. En dat heeft mij wel geholpen om die rust te vinden en op een goede manier daar weg te gaan."*

De wens is sterk aanwezig bij de vrouwelijke respondenten om ook buiten de eigen gemeenschap iets te betekenen voor de samenleving, in de vorm van een betaalde baan of op andere manieren. Maar ze voelen zich erg beperkt door het feit dat zij niet hun identiteit op hun eigen manier kunnen uitdragen.

[Respondent 8] *Ik zit al een paar jaar tegen mezelf te praten. Kijk, ik ben ook moeder van 3 kinderen en ik wil ook terug, he, de maatschappij in. Dus nog meer de maatschappij in. En wat mij belemmert, dan denk ik: moet ik mijn uiterlijk veranderen om er dan bij te horen en dan wel te voldoen aan wat zij verwachten van een werknemer?*

[Respondent 9] *“Het is voornamelijk dat ik bang ben dat ik mijn eigen normen en waarden die ik heb, niet kan behouden op het werk. Kijk, ik vind het prima, met vrouwen ben ik gewoon open, maar zodra het aankomt op mannelijke collega’s; voor mij is daar gewoon een grens, vanuit mijn geloof ook. En dat wordt bijna niet geaccepteerd, wat ik wel begrijp. Ik zeg niet dat ik het niet begrijp. Ik snap dat vanuit collegiaal oogpunt; je bent een baas, je wil dat al je werknemers een band samen hebben. Ik heb geen zin in die strijd en constant mezelf te moeten verdedigen en uitleggen en dat je met lood in je schoenen naar het werk gaat.”*

[Respondent 6] *“Ik zou meer willen doen. Kijk, onze rol in de samenleving waar ik meer in zou willen doen als ik geaccepteerd zou worden met het feit dat ik geen hand geef, dat ik geen aanraking wil met mannelijke... dan zou ik nog meer willen betekenen. Dan zou ik rollen kunnen vervullen, weet je wel in de gemeente, in de buurthuizen, voor kinderen. Niet alleen maar in onze moskee of in onze eigen gemeenschap, maar ook voor niet-moslims. Maar dan moet je wel geaccepteerd worden en dat stukje mis ik. Dat is wel waar ik me nog steeds een vreemdeling voel. Ik zou meer willen doen voor iedereen, maar soms durf je niet, eigenlijk, te vertellen dat je bepaalde dingen niet wil, omdat je bang bent dat het contact weer anders wordt. Teleurstelling in mensen, dat ze je weer anders zien, dat je weer wordt beoordeeld op je uiterlijk, op het moslim zijn. En dat is wat mij tegenhoudt”*

[Respondent 10] *“Ik denk dat niemand van ons het slechte wil. Ik denk dat iedereen van ons wil werken, studeren, ook wil zien dat z’n eigen naam op een zaak staat, dat ie z’n eigen kapperssalon heeft, met een hoofddoek, met een djellaba, begrijp je? Er zijn zoveel ambities, er zijn zoveel vrouwen en mannen met talenten, zoveel talenten, maar zij beperken zich dan heel erg tot de islamitische gemeenschap, omdat ze daar wel worden geaccepteerd.”*

4.3 De rol van de islam in relatie tot de maatschappelijke betrokkenheid

De mate van maatschappelijke betrokkenheid zou ingegeven kunnen worden door eendeloos veel factoren welke afhankelijk zijn van de persoon zelf. In deze paragraaf wordt de motivatie voor het maatschappelijk betrokken zijn vanuit islamitisch oogpunt belicht. Voor de respondenten vormt de islam een integraal onderdeel van hun dagelijkse leven. Zo stelt een respondent het volgende:

[Respondent 7] *Ik denk dat de islam een religie is die allesomvattend is. Je hebt bijvoorbeeld al voorschriften over hoe je naar de wc moet gaan, begrijp je? Dus het is in elke laag, in elk opzicht is er wel iets in opgenomen en daarmee samenhangend dus ook mijn bijdrage aan de samenleving.*

De antwoorden op de vragen die betrekking hebben op de rol van de islam in de maatschappelijke betrokkenheid van de respondenten, worden in de volgende tabel weergegeven.

Rol van de islam in de Maatschappelijke betrokkenheid	Mannelijk	Vrouwelijk	Totaal
Geen rol	0	0	0
Bevorderend	5	5	10
Belemmerend	0	0	0

Alle respondenten geven aan dat zij hun maatschappelijke betrokkenheid vanuit islamitisch oogpunt motiveren. Sterker nog: het is volgens de respondenten een religieuze plicht om een positieve bijdrage te leveren aan de samenleving, in welke vorm dan ook. Onderdeel van het juist praktiseren van de islam, is het betrokken zijn en bijdragen aan de samenleving waarin je leeft.

[Respondent 4] *De verantwoordelijkheid die wij hierin (de samenleving) hebben, is niet vanwege het vergrootglas dat op ons gelegd is. Het is het vergrootglas van bovenop, niet van de samenleving hier. Kijk, als moslim zijnde dien je eerst natuurlijk te kijken naar hoe Allah naar jou kijkt. Mijn eerste verantwoordelijkheid is tegenover de schepper, daarna volgt de rest. Als iemand goed bezig is met z'n geloof, is ie automatisch goed bezig in z'n samenleving. Dan neemt ie ook zijn rol daarin serieus en is ie ook betrokken erbij en neemt ie ook z'n verantwoordelijkheden erin. Het begint dus bij z'n geloof, de bron is zijn geloof.*

[Respondent 3] *“Ja, ik denk, je verantwoordelijkheid voor de samenleving.. Ik denk dat je dat kan opschalen eigenlijk in twee dingen als ik naar mezelf kijk. Je hebt gewoon je verantwoordelijkheid als individu, dus gewoon als persoon zijnde en je hebt natuurlijk een verantwoordelijkheid vanuit je geloof, je achtergrond. Dat kan ook een stukje cultuur zijn, een stukje roots. Dus in die zin, ja, je bent wel verantwoordelijk want ten eerste wil je als individu goed in de samenleving meedoen, je wil goed voor de dag komen als individu. Maar daarnaast, nog een belangrijker iets, is dat je eigenlijk het algemene hebt en dat is: ja, je bent moslim en, dus ja, je verantwoordelijkheid binnen de islam als een moslim weegt in die zin nog zwaarder als individu.”*

[Respondent 2] *Het [de islam] werkt door in m'n werk. Ik leg verantwoording natuurlijk af aan m'n teamleider, die kijkt naar m'n productie, maar daar gaat t mij in eerste instantie niet eens om. Het gaat mij om Allah, dat ik daar verantwoording moet afleggen. Want deze amanah [de beloning voor het werk] die ik heb gekregen, heb ik van Allah gekregen en uiteindelijk zal ik op de dag des oordeels verantwoording moeten afleggen en dat weegt voor mij veel zwaarder.*

[Respondent 5] *ik probeer heel veel mijn steentje bij te dragen. Ik bedoel gewoon, de islam is mijn uitgangspositie. De islam, dat praktiseer je naar buiten toe en daardoor probeer je mee te doen in de samenleving.*

De beleving van de islam is voor de respondenten de leidraad in hun dagelijkse leven en hier hoort ook hun bijdrage en de aanpassing aan de samenleving bij.

[Respondent 8] *Alles wat ik doe... islam is mijn leidraad eigenlijk. Daar past ook een Nederlandse samenleving in, er past ook op reis gaan in Europa of de wereld door. Islam is heel breed. Met de islam kan ik me heel goed aanpassen, overal ter wereld.*

Ook vormt de beleving van de islam voor de respondenten een houvast als ze te kampen hebben met tegenslagen. Zo vertelt een respondent over de moeizame zoektocht naar een baan.

[Respondent 3] *'Je bent heel vaak in gesprek met verschillende partijen/verschillende mensen. In eerste instantie gaat men uit van je cv. Daar gaan ze vanuit. Aan de hand van je cv wordt je uitgenodigd. Dan hebben ze nog geen foto gezien. Heel veel mensen kijken alleen naar je cv: 'Oh, die ziet er goed uit, die gaan we uitnodigen'. En dan merk je toch, wanneer je uitgenodigd wordt, dat men toch zoiets heeft van: 'Oh ja, is dit wel iets wat bij ons past?' In het begin had ik daar eigenlijk een beetje lak aan. Lekker boeiend. Weet je waarom? Je hebt een uitgangspositie, en daarom zeg ik: het geloof is zo een sterke factor, want je weet voor jezelf: iets wat mij gegund is, is mij gegund. Iets wat mij niet is gegund niet. Dat is mijn uitgangspositie. Je slikt het, je gaat verder en uiteindelijk komt de match, komt sowieso. Ook al duurt het een halfjaar, een jaar maakt niet uit. Maar die match, die gaat er uiteindelijk komen. Dat is de kracht die je eruit (de islam) haalt.*

4.4 Reactie op het gebruik van de term salafisme

In deze paragraaf wordt getracht in kaart te brengen op welke manier het gebruik van de term salafisme, in het publiek en politiek debat, effect heeft op het persoonlijk leven van de respondenten. De antwoorden op de vragen die betrekking hadden op hun reactie op het gebruik van de term in het politiek debat, zijn in de volgende tabel weergegeven.

Reactie op het gebruik van de term salafisme in het politiek debat	Mannelijk	Vrouwelijk	Totaal
Angst	2	5	7
Boosheid	2	3	4
Zichtbaarder worden	2	1	3
Afzondering	0	4	3
Onverschillig	1	0	1

De manier waarop de term momenteel wordt gebruikt, roept bij een groot deel van de respondenten emoties van angst en boosheid op. Zeven van de tien respondenten geeft aan vooral bang te zijn voor de consequenties van het gebruik van de term. Uit de tabel blijkt ook duidelijk dat de vrouwelijke respondenten veel meer de neiging hebben zich terug te trekken om zo te ontsnappen aan de, in hun ogen, gevolgen van het negatief beeld van de moslims in het algemeen en het salafisme in het bijzonder. Tevens zijn de respondenten zich bewust van het feit dat zij in het hokje van ‘de salafist’ passen, maar ze kunnen zich niet vinden in het beeld dat hierbij wordt geschetst. Een respondent zegt hier het volgende over:

[Respondent 1] *Ik word gekenmerkt als salafist, maar ja, ik doe mee met de maatschappij, ik praktiseer en ik ben geen gevaar voor jou.*

Een aantal respondenten geeft aan niet het gevoel te hebben dat het gebruik van de term salafisme effect heeft op hun manier van leven. Ze weten dat de term wordt gebruikt, volgens hen op de verkeerde manier, maar verder staan ze daar niet bij stil.

[Respondent 3] *Ik sta er heel anders in. Ik heb, in die zin, lak aan jouw mentaliteit. Ik doe echt alles wat ik wil, doe ik gewoon. Als ik wil gaan uiteten in een sjiek restaurant waar misschien alleen Hollanders komen, dan doe ik dat. Dan ga ik daar gewoon zitten, bij wijze van spreken.*

[Respondent 4] *Ik blijf me gewoon inzetten voor de moslims, voor de niet-moslims, voor de mensheid in het algemeen, zou je kunnen zeggen. Ik probeer gewoon een goed voorbeeld te zijn..*

Een groot deel van de respondenten geeft daarentegen aan dat de term en de beeldvorming die daarmee gemoeid is, een degelijke invloed heeft op hun dagelijks leven. De meest simpele beslissingen worden door de respondenten ervaren als een zware last vanwege de gevolgen van de beeldvorming die het gevolg is van de manier waarop de term wordt gebruikt.

[Respondent 2] *Ik vrees, want ik ben van plan om dit jaar op vakantie te gaan, dat ik bij de douane aankom en dat zij zeggen van: 'nee, je mag het land niet uit'. En dat is wel iets waarvan ik denk: ho ho, nu gaat het mij aan en jullie labelen mij van iets wat ik niet ben, waar ik mij niet in herken. Maar ja, maak hen dat maar 'ns wijs. Zij gaan uit van een bepaald profiel en dat is waar ze op moeten letten bij de grens. En dan zeggen ze tegen mij: 'blijf maar hier of wat dan ook'. En dan sta ik daar: wat ga ik doen? Snap je? En dat is echt een oprechte vrees van mij.*

[Respondent 9] *Ik word er boos van. Dat is de emotie die bij mij opkomt... Er zijn zoveel niveaus waarop het effect heeft op mijn leven. Je raakt niet uitgepraat. Het heeft effect op onze kinderen, de manier waarop wij met onze omgeving omgaan.... Het frustreert, het maakt boos, je wil er wat mee doen, want je laat je kinderen achter. Het is gewoon heel lastig, heel veel gemengde gevoelens. Aan de ene kant ben je echt trots op wie je bent, je wil dat ook heel graag laten zien, maar het kan niet altijd.*

[Respondent 9] *Bijvoorbeeld laatst was ik met mijn man naar een plekje gegaan hier in Nederland, vlakbij het strand. Je ziet gewoon de ogen van die Nederlanders die voorzichtig lachen, sommige lachen heel voorzichtig naar je. Vaak probeer je dan als eerste te lachen, zo van: I'm cool, ik doe niks. En ik heb ook gezien dat een vrouw gewoon wat riep, een oud vrouwtje op haar fiets, en die keek ons heel walgelijk aan en die riep gewoon iets. Dan denk je: ja, ik denk niet dat ik hier nog een keertje wil komen. Ik kom daar om gewoon van het strand te genieten, meer niet, maar dat gaat niet. Er zijn heel veel dingen: ik kies bijvoorbeeld ook naar welke supermarkt ik ga. Ik bedoel, ik noem zulke dingetjes, omdat niemand doorheeft dat het ook op zulke manieren effect heeft.*

Voor een aantal respondenten zorgt de manier waarop de term nu wordt gebruikt er juist voor dat ze zich op bepaalde momenten meer willen inzetten om het tegendeel van het heersende beeld te bewijzen.

[Respondent 5] *Ik voel me meer betrokken om juist de goede kanten te laten zien, zoals de islam echt is. Maar ik voel mij ook verantwoordelijk dat wanneer iemand iets naar me roept op straat, daarop in te gaan. Maar ik ben niet iemand die zegt: 'de hele samenleving is tegen mij'.*

[Respondent 10] *De ene keer denk je van: 'oké, het zit in onze hand en we kunnen er wat aan veranderen' en de andere keer denk je: 'weet je, het heeft toch allemaal geen zin meer'.*

Een groot deel van de respondenten is van mening dat de term de polarisatie in de hand werkt.

[Respondent 6] *Het is een term die we niet nodig hebben. Een term die ons nog meer uit elkaar drijft.*

4.5 Voldoen deze jongeren aan de definiëring van ‘salafist’?

4.5.1 ‘Salafisme’ volgens de overheid

We hebben gezien dat uit onderzoeksrapporten van de AIVD het niet altijd even duidelijk op te maken is wat de term salafisme inhoudt en wie men schaart onder de noemer ‘salafisten’. Niettemin kunnen de volgende kenmerken uit de rapporten worden afgeleid.

Kleding en omgangsvormen

Met betrekking tot de kleding en omgangsvormen, zegt de AIVD het volgende:

‘Zo worden de jongeren – mannen, maar ook jonge vrouwen – nadrukkelijk gesommeerd zich uiterlijk als moslim te presenteren om zich te kunnen onderscheiden van de ‘ongelovige’ en ‘zondige’ buitenwereld. Met kleding bevestigen ze de moslimidentiteit, maar ze laten er tegelijk hun afkeer van de omringende maatschappij mee blijken. Jonge mannen moeten hun baard laten staan en islamitische kleding dragen (ondermeer de voor salafieten kenmerkende ‘broeken op hoog water’ en een gebedsmutsje), terwijl vrouwen volledig gesluierd dienen te zijn met bij voorkeur een gezichtssluier.’⁶⁴

Alle respondenten voldoen in grote lijnen aan deze omschrijving. De mannelijke respondenten dragen allemaal een broek tot net boven de enkels en hebben tevens hun baard laten staan. Voor de vrouwelijke respondenten geldt dat zij allen een abaya (lang gewaad) dragen met daarboven een grote hoofddoek die tot over de boezem reikt. Bij geen van de vrouwen is sprake van het dragen van een gezichtssluier. Volgens de AIVD zouden ze middels hun klederdracht naast het bevestigen van hun moslimidentiteit, ook hun afkeer van de omringende maatschappij laten blijken.

Voor alle respondenten geldt dat zij, in tegenstelling tot wat de AIVD beweert, zich juist onderdeel voelen van de samenleving en hieraan graag een bijdrage willen leveren.

Rol van de vrouw

Met betrekking tot de positie van de ‘salafistische’ vrouw en haar rol binnen de samenleving, is het volgende terug te vinden binnen beleidsdocumenten van de AIVD:

‘Aanhangers van de radicale dawa prediken en brengen in eigen kring in de praktijk dat vrouwen niet of slechts zeer beperkt mogen studeren, niet mogen werken, niet mogen sporten, zich niet mogen aansluiten bij ontspanningsverenigingen, niet vrijelijk met mannen mogen

⁶⁴ AIVD (2007), *Radicale dawa in verandering, de opkomst van neoradicalisme in Nederland*, Den Haag: AIVD, p.42

verkeren, mannen niet de hand mogen schudden, niet door mannelijke artsen mogen worden behandeld enzovoort en zich niet buitenhuis mogen begeven zonder nadrukkelijke toestemming of begeleiding van een mannelijk familielid. Ook is waarneembaar dat meisjes zich reeds op zeer jonge leeftijd – veel jonger dan in de islamitische wereld gebruikelijk – moeten schikken naar de streng islamitische kled- en gedragsnormen van de radicale dawa.⁶⁵

Alle vrouwelijke respondenten geven aan dat zij veel hinder ondervinden bij het participeren binnen de samenleving door de normen die zij voor zichzelf hanteren aangaande hun klederdracht en omgangsvormen met het andere geslacht. De AIVD stelt in haar rapport dat de normen met betrekking tot de klederdracht en omgangsvormen aan de vrouw worden opgelegd. Zij zouden namelijk alle opgenoemde activiteiten ‘niet mogen’. Uit de verhalen van de vrouwelijke respondenten blijkt echter dat zij de keuzes aangaande hun klederdracht en omgangsvormen zelf bewust hebben gemaakt en hier volledig achter staan. Het beeld van de onderdrukte moslimvrouw heeft een rijk verleden. Inmiddels is dit beeld meermaals weerlegd middels wetenschappelijk onderzoek.⁶⁶

Positie ten opzichte van de Westerse samenleving

Over de houding van de ‘salafisten’ ten opzichte van de Westerse samenleving, merkt de AIVD het volgende op:

‘Het hedendaagse (geradicaliseerde) salafisme staat zeer ver af van de oorspronkelijke salafiyya, die Afghani en Abduh voorstonden. De ‘terugkeer tot de zuivere islam’ wordt door de hedendaagse radicale salafisten opgevat als het wegsnijden van alles wat in hun ogen de islam bezoedeld heeft. Het hedendaagse radicale salafisme is dan ook meestal zeer intolerant van karakter. Met name de westerse ‘moderniteit’ is voor de radicale salafisten van nu een gruwel.....Eigen aan veel puristisch-salafitische groeperingen in het Westen is vaak niet alleen een radicale afzijdigheid van de westerse samenleving maar ook een ‘tot kettens verklaren’ (takfir) van allen die niet de salafitische principes aanhangen (dus ook andere niet-salafitische moslims).⁶⁷

⁶⁵ AIVD (2007), *Radicale dawa in verandering, de opkomst van neoradicalisme in Nederland*, Den Haag: AIVD, p.65

⁶⁶Zie bijvoorbeeld Martijn de Koning, “Changing Worldviews and Friendship: An Exploration of the Life Stories of Two Female Salafis in the Netherlands”, in *Global Salafism: Islam’s New Religious Movement*, ed. R. Meijer (London/New York: Hurst Publishers, 2009), 372-392 en Saba Mahmood, “Feminist Theory, Agency and the Liberatory Subject: Some Reflections on the Islamic Revival in Egypt”, *Temenos* 42, no. 1 (2006): 31-71

⁶⁷ AIVD (2004), *Van dawa tot jihad*, Den Haag: AIVD, p.26

‘De eerste handelingsrichting – het ‘onverdraagzaam isolationisme’ – wil naast de publieke ruimte een ruimte creëren waarin een andere (rechts)orde geldt dan de democratische rechtsorde. Het is de bedoeling om in de samenleving eigen, geïslamiseerde enclaves op te richten waarin geen plaats is voor andersdenkenden en andersgelovigen (exclusivisme). Hier gelden de wetten van de sharia boven de wetten van de Nederlandse overheid (parallellisme).’⁶⁸

De aanhangers van het ‘radicale’ salafisme zouden zich, volgens de AIVD, graag afzijdig willen houden van de Nederlandse samenleving, vanwege het onverdraagzaam en isolationistisch karakter van het salafisme. In extreme gevallen zou ook sprake kunnen zijn van het creëren van een parallelle samenleving. De respondenten geven aan dat juist hun beleving van de islam voor hen de grootste motivatie vormt integraal onderdeel te vormen van de samenleving en een positieve bijdrage te leveren hieraan. Ze voelen zich niet afgezonderd van de samenleving, maar zien het zelfs als een religieus plicht om bij te dragen aan de Nederlandse samenleving.

4.5.2 ‘Salafisme’ volgens de ‘salafisten’

Tot slot, op basis van de uiterlijke kenmerken, zou men deze groep als salafist kunnen labelen. Alle respondenten geven ook aan te weten dat zij aangesproken worden als over ‘salafisten’ wordt gesproken, in die zin dat ze weten dat zij voor de buitenwereld – op basis van hun klederdracht en omgangsvormen – binnen de categorie ‘salafist’ passen. Zo zegt een respondent het volgende:

[Respondent 1] *Ik voel me niet aangesproken, maar ik weet dat ik word aangesproken.*

Voor de vrouwelijke respondenten geldt dat zij wel voldoen aan het uiterlijk beeld van ‘de salafist’, maar niet aan het beeld van de passieve vrouw aan wie alles wordt opgelegd door de man. Uit het veldonderzoek blijkt dat het zelfverzekerde vrouwen betreft die weloverwogen en bewust hun eigen keuzes maken. Deze moslimvrouwen zijn vaak in Nederland geboren en getogen, praten Nederlands, voelen zich Nederlands en gedragen zich Nederlands. Ze maken gebruik van de democratische verworvenheden – de vrijheid van meningsuiting en het recht op zelfbeschikking – om hun identiteit naar eigen ideeën te vormen.

⁶⁸ AIVD (2007), *Radicale dawa in verandering, de opkomst van neoradicalisme in Nederland*, Den Haag: AIVD, p.26

Wat betreft het door politiek en overheid gehanteerde beeld van ‘de salafist’ en diens houding ten aanzien van de Westerse samenleving (en hiermee de Nederlandse samenleving); deze staat haaks op het beeld dat oprijst uit de antwoorden van de respondenten. De respondenten geven aan graag, op hun manier, bij te willen dragen aan de Nederlandse samenleving en voelen zich ook onderdeel hiervan. Tevens geven de respondenten aan dat hun bijdrage aan de samenleving veelal wordt ingegeven door hun beleving van de islam. Echter heeft deze invloed van hun beleving van de islam een hele andere uitwerking op hun bijdrage dan hetgeen geschetst wordt binnen beleidsdocumenten van de AIVD (zie paragraaf 4.4).

[Respondent 4] *Weet je wat het is? Of je nou Nederlander bent of Marokkaan bent of Turk bent. Je leeft in Nederland en dit is de samenleving waar je in leeft. Die waanbeeld wat veel mensen nog hebben, van: dat is mijn land, daar in Marokko, waar mijn wortels liggen. Dat is enigszins wel waar, maar aan de andere kant, het merendeel van mijn leven heb ik hier doorgebracht en ik denk ook niet dat ik nog terugga. Je moet gewoon de waarheid onder ogen zien dat je onderdeel uitmaakt van de Nederlandse samenleving. Dat betekent dat je dus ook moet participeren daarin...Zoals je eigenlijk voelt dat Marokko jouw land is, zou je eigenlijk moeten voelen dat dit jouw land is.*

[Respondent 9] *“Als ik kijk naar de Nederlandse samenleving, ik heb daar heel veel liefde voor, want ik ben hier geboren. Dit is mijn land, ik ben hier geboren, ik spreek de taal, ik spreek thuis Nederlands. Mijn man spreekt Nederlands, mijn kinderen spreken Nederlands. Dus in die zin ben ik Nederlands. We gedragen ons ook Nederlands als het gaat om de keuken, als het gaat om onze budgettering. Die dingen. Wij zijn Nederlands... Maar ze kunnen niet accepteren dat een moslim op hun lijkt”*

5. Conclusie

Het doel van dit onderzoek is het analyseren van het gebruik van de term salafisme in AIVD-publicaties en het in kaart brengen van het effect dat het gebruik van deze term heeft op de groep die met deze term wordt geassocieerd teneinde een antwoord te formuleren op de vraag of de onduidelijkheid rondom de term salafisme in de weg staat aan een effectief overheidsbeleid en een constructief publiek debat. Om antwoord te geven op deze vraag, wordt eerst de totstandkoming en ontwikkeling van de term in de documenten van de AIVD in kaart gebracht. Vervolgens wordt kort ingegaan op de contextuele benadering van de term om antwoord te geven op de vraag hoe de toepassing van de term zich verhoudt tot maatschappelijke ontwikkelingen. Hierna wordt een beeld geschetst van de maatschappelijke betrokkenheid van de groep die geassocieerd wordt met deze term en de rol van de islam hierin. Aan de hand hiervan wordt bepaald in hoeverre het gebruik van de term in de huidige context effect heeft op de manier waarop deze groep naar de samenleving kijkt en hun rol daarin. Tot slot wordt aan de hand van de geschetste beelden een antwoord gegeven op de onderzoeksvraag.

5.1 Analyse van de term in AIVD-publicaties

Een analyse van de oorsprong en het gebruik van de term in AIVD-publicaties laat zien dat de term onlosmakelijk verbonden is met het ‘islamitisch terrorisme’. Zo wordt de bedreiging van de binnenlandse veiligheid beschouwd als onderdeel van het internationale ‘islamitisch terrorisme’ waar de term salafisme aan is gerelateerd. Het salafisme wordt ingezet als een ideologie die in direct verband staat tot het terrorisme en het lijkt onmogelijk het salafisme hiervan los te koppelen.

Uit de analyse van de definiëring en het gebruik van de term in publicaties van de AIVD blijkt dat de definiëring van de term door de jaren heen in grote lijnen hetzelfde is gebleven. De term wordt consequent gedefinieerd als een stroming die een terugkeer naar ‘de zuivere islam’ bepleit. Dat is niet veel anders dan andere orthodoxe religies in Nederland. De onduidelijkheid ontstaat als de term wordt toegepast in relatie tot de maatschappelijke dreiging hiervan. Het element ‘radicalisme’ wordt dan toegevoegd aan de duiding van de term: het salafisme wordt dan vertaald naar radicaal gedachtegoed waarin een gevaar schuilt voor de Nederlandse samenleving. De mensen die worden geassocieerd met deze term, worden hiermee indirect ook beschouwd als een potentieel gevaar voor de Nederlandse samenleving. Dit is problematisch, omdat een islamitisch orthodoxe levensbeschouwing niet

per definitie gewelddadig of bedreigend is. Terwijl met deze manier van redeneren een groep mensen die enkel orthodox is, toch als bedreiging wordt gezien en buiten de samenleving wordt geplaatst met alle gevolgen van dien.

De contextuele analyse laat zien dat de rol van het salafisme aangaande de terrorismedreiging ook niet eenduidig is. Zo wordt de ideologie eerst gezien als één die anti-integratief is, maar waar geen geweldsdreiging vanuit gaat. Hierna vormt het volgens de AIVD een inspiratiebron voor jihadisten om een aantal jaar later weer te concluderen dat het salafisme een buffer vormt tegen jihadisme. Hierna moet deze omschrijving weer plaats maken voor een geheel andere: het salafisme zou namelijk weer een kweekvijver voor jihadisme zijn. Uit de contextuele analyse blijkt ook dat de veranderingen in de invullingen gelinkt kunnen worden aan maatschappelijke ontwikkelingen die plaatsvinden. Zo hebben o.a. de aanslagen in Europa en de Syriëgangers invloed gehad op de rol die het salafisme zou vervullen aangaande de bedreiging van de veiligheid. Het salafisme lijkt door de veranderende rol niet de oorzaak te zijn van het ontstaan van radicalisme met een geweldsdreiging, hetgeen uit de rapporten vaak naar voren komt. Was dit namelijk wel het geval geweest, dan was het niet nodig de vermeende rol van deze stroming meermaals bij te stellen als gevolg van maatschappelijke ontwikkelingen.

5.2 De maatschappelijke betrokkenheid van ‘de salafist’ en de rol van de islam hierin

Op basis van het veldonderzoek kan geconcludeerd worden dat binnen de groep ‘salafistische’ respondenten sprake is van een groot verantwoordelijkheidsgevoel voor de Nederlandse samenleving. Op verschillende manieren proberen ze betrokken te blijven en hun bijdrage te leveren aan de samenleving. Een soortgelijk beeld komt ook naar voren uit ander onderzoek.⁶⁹ Veel van hen verrichten naast hun dagelijkse verplichtingen ook vrijwilligerswerk. Er heerst een gevoel van extra alertheid binnen de groep jongeren. Ze hebben sterk het gevoel dat ze bovengemiddeld moeten presteren op elk vlak en zich geen fouten kunnen permitteren. Ze beschouwen zichzelf een visitekaartje van de islam en om die reden voelen ze zich in hoge mate verantwoordelijk voor een positieve bijdrage aan de samenleving.

⁶⁹ Zie bijvoorbeeld M. Sloomman, J. Tillie, A. Majdy en F. Buijs, *Salafi-jihadi's in Amsterdam* (Utrecht: FORUM, 2009) en I. Roex, S. Stiphout en J. Tillie, *Salafisme in Nederland: aard, omvang en dreiging* (Amsterdam: IMES, 2010)

Ze vinden het tevens belangrijk dat ze een betere wereld achter moeten laten voor de volgende generatie moslims in Nederland. Ze zouden daarom idealiter meer willen doen binnen de samenleving. Echter ondervinden ze last van de negatieve beeldvorming omtrent de moslims en islam in het algemeen en het salafisme in het bijzonder. Zo vinden ze allen dat ze meer voor de samenleving zouden willen en kunnen, maar hierin worden tegengehouden. Terwijl de mannelijke respondenten aangaven vanwege praktische redenen niet meer te kunnen doen, hebben de vrouwelijke respondenten wel sterk de behoefte meer te willen doen buiten hun eigen kring. Ze ervaren hierin echter veel tegenstand, vanwege het beeld dat heerst omtrent hun persoon en keuzes waarvan de gevolgen merkbaar zijn in hun dagelijks leven. Desondanks staan alle respondenten midden in de samenleving, en voelen ze zich nog steeds verantwoordelijk voor de samenleving waarin ze leven. Om deze reden proberen ze vooral binnen de islamitische gemeenschap van betekenis te zijn, in de hoop indirect een positieve invloed te hebben op de gehele Nederlandse samenleving.

De rol van de islam in de maatschappelijke betrokkenheid

De islam speelt een wezenlijke rol in de manier waarop zij hun leven inrichten als individu, en daarmee samenhangend ook de manier waarop zij hun betrokkenheid binnen de samenleving vormgeven. Ze putten daar kracht uit op momenten dat ze het moeilijk hebben en tegelijkertijd biedt het hen een houvast als het gaat om hoe je je dient te gedragen en hun rol binnen de samenleving.

Hiernaast voelen zij zich zeer verantwoordelijk voor het beeld van de islam binnen de Nederlandse samenleving. Ze vinden het erg belangrijk het, volgens hen onjuiste, beeld van de islam te weerleggen. Ze hebben het gevoel hierin een persoonlijke verantwoordelijkheid te dragen. De islam blijkt voor sommigen zelfs de enige motivatie te zijn om bij te dragen aan de samenleving. Een bijdrage leveren aan de samenleving is volgens hen een religieus plicht waarvoor ze ter verantwoording zullen worden geroepen.

5.3 Het effect van het huidige gebruik van de term salafisme op de groep die hiermee wordt geassocieerd

Niet zozeer de term zelf, maar zoals de term nu wordt gebruikt binnen het publiek debat, roept veel emoties op bij de groep die met deze term wordt geassocieerd. Ze worden wel geassocieerd met deze term, maar kunnen zich niet vinden in de manier waarop invulling is gegeven aan deze term. Ze zijn bang voor de consequenties van hun associatie met de term. Tevens zijn ze boos om het feit dat door het huidige gebruik van de term zij in een hoek zijn

gedreven waardoor ze het gevoel hebben beperkt te worden in hun dagelijkse leven. Zo wordt het salafisme geportretteerd als een stroming waarin een gevaar voor de Nederlandse samenleving schuilt. Als men het heeft over deze stroming, heeft men het over bepaalde stichtingen, over een bepaalde klederdracht en het hanteren van bepaalde omgangsnormen. Dit zijn allemaal criteria waar zij aan voldoen, terwijl zij zich niet kunnen vinden in het geschetste beeld hierbij en het liefst niets te maken willen hebben met de term zoals deze nu wordt gebruikt.

Alle respondenten geven aan zich volledig Nederlands te voelen. Echter geven ze wel aan een bepaalde weerstand te voelen binnen de samenleving. Dat binnen de samenleving men ‘niet kan of wil accepteren dat een moslim op hen lijkt’. Vooral in hun dagelijks leven ondervinden zij last van de beeldvorming rond deze term, omdat zij niet meer in staat zijn zonder zorgen de meest basale dingen te doen. Het boeken van een vakantie of het doen van boodschappen; dat zijn nu allemaal activiteiten waar zij met extra zorgen naar kijken. De zorgen van deze jongeren zijn nu groter, voor hun eigen toekomst, die van hun kinderen en die van moslims in het algemeen. Echter is hun kijk op hun rol binnen de Nederlandse samenleving niet veranderd. Ze voelen zich hier nog steeds onderdeel van, ze voelen zich nog steeds Nederlands en verantwoordelijk voor de Nederlandse samenleving. Alleen hebben ze sterk het gevoel een bepaalde stempel opgedrukt te hebben gekregen waar ze de lasten van dragen, zonder dat zij daar enig invloed op uit kunnen oefenen.

De AIVD schetst in haar documenten een beeld van de ‘salafist’ als een potentieel gevaar voor de Nederlandse samenleving. De AIVD vermeldt tevens in haar rapporten hoe de ‘salafist’ zich het liefst afzijdig houdt van de Nederlandse samenleving, omdat hij/zij, vanwege religieuze idealen, deze zou verwerpen. Dit onderzoek laat zien dat de respondenten zich gedwongen voelen terug te trekken in de eigen gemeenschap. De oorzaak hiervan is niet terug te vinden in de religieuze idealen die zij zouden nastreven, maar de negatieve beeldvorming rondom de ‘salafist’. Deze beeldvorming is o.a. een gevolg van de manier waarop de term door de jaren heen is ingezet binnen het politiek discours. Zo heeft de AIVD middels het consequent gebruik van deze term binnen een bepaalde context de sociale realiteit rondom de salafist – welke zij in haar rapporten beschrijft – mede gecreëerd.

5.4 Discussie

Dit onderzoek is ontstaan naar aanleiding van een persoonlijke ervaring binnen de rijksoverheid. Gebaseerd op deze ervaring was de verwachting dat de onduidelijkheid rondom

de term salafisme in de weg staat aan een effectief overheidsbeleid. Deze verwachting is achteraf waar gebleken. De analyse van de ontwikkeling van de term in documenten van de AIVD laat namelijk zien dat de term is gedefinieerd vanuit het perspectief van de bedreiging van de binnenlandse veiligheid. Dit zorgt voor een definiering van de term die gestoeld is op gerichte veronderstellingen en begrippen. De term zoals deze nu is gedefinieerd kan dus niet zomaar worden overgenomen binnen de gehele rijksoverheid, waar het beleid vanuit een bredere kijk moet worden ontwikkeld, bijvoorbeeld waar het sociale kwesties betreft.

Binnen de gehele rijksoverheid, en hiermee samenhangend ook het publiek debat, is de term salafisme met alle onderliggende veronderstellingen blind overgenomen. Het heeft gezorgd voor een nauwe kijk op de term en de mensen die hiermee worden geassocieerd. De radicaliseringsproblematiek is een breed thema dat vanuit verschillende invalshoeken wordt benaderd. Daar waar de AIVD het probleem benadert vanuit het perspectief van de binnenlandse veiligheid, doet het ministerie van SZW dit vanuit sociaal oogpunt. Echter wordt ook in het beleid aangaande sociale kwesties de term salafisme gebruikt zoals deze is geïntroduceerd en ontwikkeld door de AIVD. Dit heeft gezorgd voor de problematisering en stigmatisering van een groep Nederlanders die met de invulling van de term niets van doen hebben. Het overheidsbeleid is erop gericht polarisatie tegen te gaan en waar het de radicaliseringsproblematiek betreft, is het tegengaan van polarisatie zelfs een hoofdingrediënt van de oplossing. Dit onderzoek laat echter zien dat het huidige gebruik van de term polarisatie juist in de hand werkt en het ontwikkelen van effectief beleid belemmert.

5.5 Aanbevelingen

Het salafisme heeft een hoofdrol toebedeeld gekregen in de problematiek rondom de radicalisering en de geweldsdreiging vanuit de hoek van de moslimgemeenschap in Nederland. Het is echter onduidelijk wat precies met het salafisme wordt bedoeld en welke rol het salafisme speelt in het radicaliseringsproces van moslimjongeren. Het feit dat uit de contextuele analyse blijkt dat de term naargelang de maatschappelijke situatie een andere rol krijgt in de problematiek rondom de binnenlandse veiligheid vraagt om een andere benadering van de term. Voor de ontwikkeling van efficiëntere overheidsbeleid, zou het volgende in overweging kunnen worden genomen.

- Voor nu lijkt het salafisme te worden aangeduid als voornaamste oorzaak van radicalisering onder moslimjongeren. Echter lijkt de rol van het salafisme binnen de

problematiek aan verandering onderhevig te zijn. Dit bewijst dat met een bredere kijk naar de problematiek gekeken moet worden en de oorzakelijke verbanden tussen het salafisme en de geweldsdreiging vanuit de Nederlandse moslimgemeenschap moeten worden herzien. De vermeende rol van het salafisme staat hierin centraal. In het zoeken naar de oorzaken en oplossingen van de radicaliseringsproblematiek, moet o.a. worden bekeken in hoeverre de afzijdigheid van de Nederlandse samenleving – als gevolg van onvrede hierover om de meest uiteenlopende redenen – leidt tot het ontwikkelen van radicaal religieus gedachtegoed in plaats van andersom.

- De analyse van de term salafisme in de AIVD-publicaties laat zien dat de definiëring van de term door de jaren heen consequent is gebleven, nl. een terugkeer naar de ‘zuivere’ islam. Wanneer deze term echter in relatie tot veiligheidskwesties wordt gebruikt, ontstaat de verwarring.

Deze verwarring ontstaat doordat de term dan wordt vertaald naar religieus radicaal gedachtegoed waar een gevaar in schuilt voor de Nederlandse samenleving. Hierom moet onderscheid gemaakt worden – bij de benadering van de moslimgemeenschap – tussen religieuze orthodoxie en religieus-radicaal gedachtegoed waar een geweldsdreiging vanuit gaat en dus een gevaar in schuilt voor de Nederlandse samenleving. Deze twee worden momenteel op een hoop gegooid onder de noemer ‘salafisme’.

Mijn voorstel zou zijn om de term salafisme enkel te gebruiken met betrekking tot de religieuze beleving van moslims. Als veiligheidskwesties worden aangekaart, volstaat een omschrijving van het problematisch gedrag.

- Taal is niet neutraal. Elke term is gestoeld op een denkraam van veronderstellingen. Door middel van het gebruik van bepaalde terminologie kan een sociale realiteit worden gecreëerd. Zoals dit onderzoek heeft aangetoond, is dit het geval gebleken bij het gebruik van de term salafisme.

Gebruik van termen, en zeker waar het beladen termen betreft, dient op een zorgvuldige wijze te gebeuren met inachtneming van de consequenties van het gebruik hiervan. Zo kan een term die is geïntroduceerd en ontwikkeld in het kader van veiligheidskwesties niet blind worden overgenomen binnen de centrale overheid en op dezelfde manier ingezet worden waar het bijvoorbeeld sociale kwesties betreft.

Bibliografie

- AIVD (2003), *Jaarverslag AIVD 2003*, Den Haag: AIVD.
- AIVD (2004), *Jaarverslag AIVD 2004*, Den Haag: AIVD.
- AIVD (2004), *Van Dawa tot jihad*, Den Haag: AIVD.
- AIVD (2006), *Jaarverslag AIVD 2005*, Den Haag: AIVD.
- AIVD (2006), *De gewelddadige jihad in Nederland*, Den Haag: AIVD.
- AIVD (2007), *Jaarverslag AIVD 2006*, Den Haag: AIVD.
- AIVD (2007), *Radicale dawa in verandering, de opkomst van neoradicalisme in Nederland*, Den Haag: AIVD.
- AIVD (2008), *Jaarverslag AIVD 2007*, Den Haag: AIVD.
- AIVD (2009), *Lokale jihadistische netwerken in Nederland*, Den Haag: AIVD.
- AIVD (2009), *Jaarverslag AIVD 2008*, Den Haag: AIVD.
- AIVD (2009), *Weerstand en Tegenkracht*, Den Haag: AIVD.
- AIVD (2010), *Jaarverslag AIVD 2009*, Den Haag: AIVD.
- AIVD (2012), *Jaarverslag AIVD 2011*, Den Haag: AIVD.
- AIVD (2014), *Transformatie van het jihadisme in Nederland*, Den Haag: AIVD.
- AIVD (2015), *Jaarverslag AIVD 2014*, Den Haag: AIVD.
- AIVD (2015), *Salafisme in Nederland: diversiteit en dynamiek*, Den Haag: AIVD.
- Bakker, E. en Jeanine de Roy van Zuijdewijn, *Barometer van de dreiging: Tien Jaar Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 2005-2015*. Den Haag: NCTV, 2015.
- Boeije, H. *Analyseren in kwalitatief onderzoek*. Amsterdam: Boom Lemma Uitgevers, 2014.
- Buijs, F. "Muslims in the Netherlands: Social and Political Developments after 9/11." *Journal of Ethnic and Migration Studies* 35, 3 (2009): 421-438.
- Buijs, F.J., F. Demant, en A. Hamdy, *Strijders van eigen bodem: Radicale en democratische moslims in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006.
- Campbell, D. *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Manchester: Manchester University Press, 1998.
- Collins, John and Ross Glover. "Introduction." In *Collateral Language*, eds. Collins and Glover, 1-13. New York: New York university Press, 2002.

Creswell, J.W. *Qualitative inquiry and research design: choosing among five traditions*. Thousand Oaks California: Sage Publications, 1998.

De Graaf, Beatrice. "The nexus between salafism and jihadism in the Netherlands." *CTC Sentinel* 3, 3 (2010): 1-13.

De Koning, M. "Changing Worldviews and Friendship: An Exploration of the Life Stories of Two Female Salafis in the Netherlands." In *Global Salafism: Islam's New Religious Movement*, ed. R. Meijer, 372-392. London/New York: Hurst Publishers, 2009.

De Koning, M., J. Wagemakers en C. Becker. *Salafisme: Utopische idealen in een weerbarstige praktijk*. Almere: Parthenon, 2014.

De Koning, M. "The moral maze: Dutch Salafis and the construction of a moral community of the faithful." *Cont Islam* 7, 1 (2013): 71-83.

De Koning, M. *Zoeken naar een 'zuivere' islam: geloofsbeleving en identiteitsvorming van jonge Marokkaans-Nederlandse moslims*. Amsterdam: Bert Bakker, 2008.

Edelman, M. "Political Language and Political Reality." *American Political Science Association* 18, no. 1 (Winter, 1985), 10-19.

Emerson, M. *Ethno-Religious Conflict in Europe: Typologies of Radicalisation in Europe's Muslim Communities*. Brussel: Centre for European Policy Studies, 2009.

Foucault, M. *Archeology of Knowledge*. Vertaald door Alan Sheridan. London: Tavistock Publications Limited, 1972.

Foucault, M. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Vertaald door Alan Sheridan. New York: Pantheon Books, 1977.

Hall, Stuart. "The West and the Rest." In *The Formations of Modernity: Understanding Modern Societies an Introduction*, ed. Bram Gieben en Stuart Hall, 201-207. Cambridge: Polity Press, 1992.

Jackson, R. *Writing The War on Terrorism: Language, Politics and Counter-terrorism*. Manchester: Manchester university Press, 2005.

Jackson, R. "Language Power and Politics: Critical Discourse Analysis and the War on Terrorism". *49th Parallel*, no. 15 (July 2014), 1-17.

Jackson, R. "Constructing Enemies: "Islamic Terrorism" in Political and Academic Discourse". *Government and Opposition* 42, no. 3 (2007), 394-426.

Jorgensen, M. en Louise Philips. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: SAGE Publications, 2002.

Lauziere, Henri. "The construction of Salafiyya: Reconsidering Salafism from the perspective of Conceptual History." *International Journal of Middle East Studies* 42, 3 (2010): 369-389.

Mahmood, S. "Feminist Theory, Agency and the Liberatory Subject: Some Reflections on the Islamic Revival in Egypt." *Temenos* 42, no. 1 (2006): 31-71.

Maykut, P. en R. Morehouse, *Beginning qualitative research, a philosophic and practical guide*. Londen: The Falmer Press, 1994.

Olsson, S. "Proselytizing Islam – Problematizing "Salafism"." *The Muslim World* 104, 1-2 (2014): 171-197.

Pisoiu, Daniela. "Coming to believe "Truths" About Islamist Radicalization in Europe." *Terrorism and Political Violence* 25, 2 (2013): 246-263.

Rabasa, A. en Cheryl Benard. "Salafism and Radical Islamism in Europe." In *Eurojihad: Patterns of Islamist radicalization and terrorism in Europe.*, 23-40. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

The Advisory Group on public Diplomacy for the Arab and Muslim World, *Changing Minds, Winning Peace; A New Strategic Direction for U.S. Public Diplomacy in the Arab & Muslim World*, Washington D.C.: 2003

Van Dijk, T.A. "Aims of Critical Discourse Analysis". *Japanese Discourse*, no. 1 (1995), 17-27.

Veldhuis, T. en Edwin Bakker. "Causale factoren van radicalisering en hun onderlinge samenhang." *Vrede en Veiligheid* 36, 4 (2007): 447-470.

Wiktorowicz, Q. "Anatomy of the Salafi Movement." *Studies in Conflict & Terrorism* 29, 3 (2006): 207-239.

Annex A

De e-mail die naar de respondenten is verstuurd.

Assalaamoe'alaykoem

Hartelijk dank voor je bereidheid geïnterviewd te worden voor mijn onderzoek. Naar aanleiding van mijn gesprek met mr. Ahajjaj volgt hieronder een korte uiteenzetting van het doel van mijn onderzoek:

“Zowel op politiek, maatschappelijk als academisch vlak is veel belangstelling voor het salafisme. Ondanks de enorme belangstelling blijft het tot nu toe onduidelijk wat de maatschappelijke gevolgen van het gebruik hiervan zijn. Binnen het ‘islamdebat’ neemt sinds 2003 het salafisme een centrale rol in en lijkt het te worden aangeduid als de voornaamste oorzaak van de radicaliseringsproblematiek. Het effect van het gebruik van de term op de groep mensen die als zodanig wordt aangeduid, zou een cruciale bijdrage leveren aan dit debat. Dit onderzoek beoogt het gebruik van de term salafisme in het politieke discours in kaart te brengen en de impact daarvan op de doelgroep te verhelderen. De hypothese van dit onderzoek is dat de onduidelijkheid rondom deze terminologie in de weg staat aan een effectief overheidsbeleid en tevens aan een constructief en effectief publiek debat.”

In de bijlage tref je een indicatie van de vragen die je kunt verwachten tijdens het interview.

Graag hoor ik van je wanneer het mogelijk is het interview af te nemen.

Met vriendelijke groet,

Siham el Baroudi

Wassalaamoe'alaykoem

Annex B

De bijlage die samen met de e-mail naar de respondenten is verstuurd.

1. Maatschappelijke betrokkenheid en de rol van de islam hierin

- Voel je je verantwoordelijk voor de samenleving?
- Wat is jouw ideale rol hierin?
- Ben je maatschappelijk betrokken?
- Zo ja, hoe geef je invulling aan deze betrokkenheid?
- Welke rol speelt de islam in jouw betrokkenheid?
- Zijn er volgens jou factoren die een belemmering vormen voor het bijdragen aan de Nederlandse samenleving?

2. De term salafisme

- Hoe zou jij jezelf identificeren?
- Identificeer je je (ook) als salafist?
- Wat betekent het salafisme voor jou? Welke rol speelt het in je dagelijks leven?
- Voel je je aangesproken als in het publiek debat over salafisten en het salafisme wordt gesproken?
- Wat vindt je daarvan?

Annex C

De segmenten met de bijbehorende interviewvragen

1. *Maatschappelijke betrokkenheid*

De antwoorden op de volgende vragen worden binnen deze categorie behandeld en geanalyseerd: *Ben je maatschappelijk betrokken?* en *Op welke manier geef je invulling aan deze maatschappelijke betrokkenheid?*

2. *De ideale rol binnen de samenleving*

De antwoorden op de volgende vraag worden binnen deze categorie behandeld en geanalyseerd: *Voel je je op enige manier belemmerd om uitvoering te geven aan de rol die jij idealiter zou willen vervullen binnen de samenleving?*

3. *De rol van de islam in relatie tot de maatschappelijke betrokkenheid*

De antwoorden op de volgende vraag worden binnen deze categorie behandeld en geanalyseerd: *Welke rol speelt de islam in jouw betrokkenheid en de eventuele rol die jij idealiter zou willen vervullen?*

4. *Reactie op het gebruik van de term salafisme binnen het politiek debat*

De antwoorden op de volgende vragen worden binnen deze categorie behandeld en geanalyseerd: *Voel je je aangesproken als in het publiek/politiek debat over het salafisme en salafisten wordt gesproken?* en *Heeft het effect op de manier waarop je naar de Nederlandse samenleving kijkt en jouw rol hierin?*

5. *Voldoen deze jongeren aan de definiering van 'de salafist'?*

Kunnen deze jongeren, op basis van de definiëring en omschrijving in documenten van de AIVD en de, volgens hen, rol van de islam in hun maatschappelijke betrokkenheid, als 'salafisten' gelabeld worden?